Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 8. KOLOVOZ 1937. GOD. V.

Izlazi mjesečno. Cijena Din 5·—

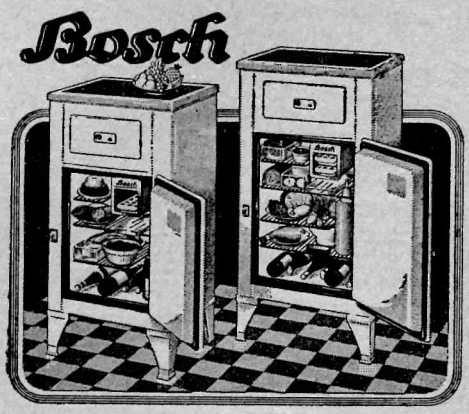

BOSCH

elektro automatski hladionici

su najsavršeniji!

Generalno zastupstvo:

JUGOSLAVENSKO INDUSTRIJSKO I TRGOVAČKO D. D., ZAGREB

Gundulićeva 17 **Tel. 26-67 i 20-17**

PRAVI ČAR
UZOROV DAR
„Uzor" taške - Jurišićeva 8.

MONIKA

MUŠKO I ŽENSKO RUBLJE
ZAGREB, NIKOLIĆEVA ULICA 6

Ferek *trgovina gotovih odijela*

Telefon 8867 **Zagreb** *Jelačićev trg 9*

Stalan veliki izbor gotovih i po mjeri odijela za gospodu i dječake. Izradjujemo uniforme, športska odijela, ulstere, slipone, hlače, trenchcoate, proljetne i zimske kapute, kabanice i t. d. uz najniže dnevne cijene.

Na skladištu svu nalazeću ljetnu svilenu i pamučnu robu prodajem uz izvanredno jeftine cijene.

IZRABITE PRILIKU.

S. MILINOV
GAJEVA ULICA 3

A E G - Union

Jugoslavensko dioničko društvo za elektriku - Zagreb

Karadžićeva 1 i ugao Račkoga ulica 8 — Telefon broj 25-90 i 20-48

Proizvodnja i prodaja svih vrsti elektromotora i električnih aparata

ZASTUPSTVA: ***Ljubljana,*** *Pleteršnikova ul. 10 - Telefon 32-12* * ***Split,*** *Na Gorici 26 Telefon 331* * ***Sarajevo,*** *Vojvode Stepe obala 25*

Upozorenje našim članovima!

Kako je iz oglasnog dijela našeg lista vidljivo, uspjelo nam je u većem opsegu proširiti krug naših oglašivača iz redova onih zagrebačkih građana privrednika, koji i ako u jednom dijelu i nijesu naši članovi, ali simpatiziraju sa radom našeg društva, i vođeni tim simpatijama potpomažu naš rad. – Ove simpatije naših privrednika mi veoma cijenimo, pa za to upozorujemo naše članove i molimo, da kod navedenih firma izvole nabavljati sve svoje potrebštine prema onoj: Svoj k svome! – U tome će najbolje doći do izražaja duh organizacije i solidarnosti naših članova!

Zagrebčani!

Upisujte se u svoje društvo

Zagrebčana!

Građani!

Pretplaćujte se na reviju

„ZAGREB"!

Ako radio.....

onda „RADIOBELL"

Jelačićev trg 8 Vlaška 70

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D.D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

TORBICE - kovčezi - pojasi

i ostalu kožnatu galanterijsku robu dobijete najpovoljnije kod:

Đuro Mihoković — vlastita radiona

Gundulićeva 1. Vlaška ul. 90.

RADIONA KIŠOBRANA

JUL. ARBANAS

NASLJ. MIJO CEPANEC

ZAGREB, ILICA 19

Champion

svijećice

Robert Weinberger

Zagreb, Gundulićeva 16

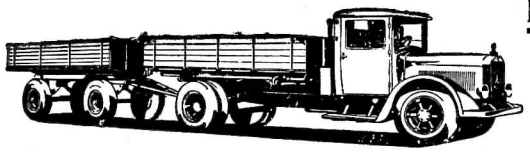

Mercedes-Benz-automobili

Osobni: 4, 6 i 8 cilindara

Teretni „Diesel" 1-10 tone nos.

FRANJO ZERLE

Zagreb, Smičiklasova 21.

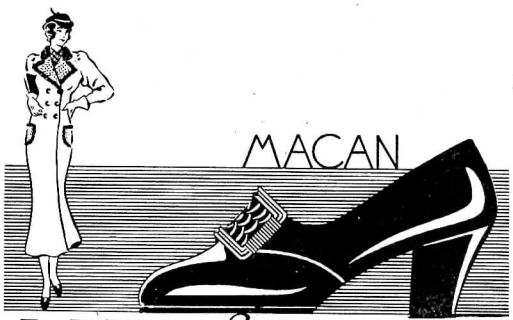

145 DIN. Svaka je mušterija zadovoljna sa ovim cipelama

FRKOVIĆ I DRUG MESNIČKA 5 ILICA 24

Kvalitativni alati

i alatni strojevi

i tehničke potrepštine.

„Alat" d. d.

ZAGREB, AMRUŠEVA 4.

DUNLOP Kupiti engleski **DUNLOP „FORT 90"**
znači platiti kilometar po najnižoj cijeni!
Generalno zastupstvo za Kralj. Jugoslaviju: **P. KRASNIK K. D.**
Telefon broj 92-69 — **ZAGREB** — Gundulićeva ul. 7

U slučaju kratkog spoja nazovite telefon br. **51-77**
„RASVJETA" K. D.
S. Bensusan - Maksimirska 51.

AUTOMOBILI **B·M·W** osobni
Zastupstvo:
Nikolićeva 10 • Telefon 40-10 **KRUPP** teretni DIESEL

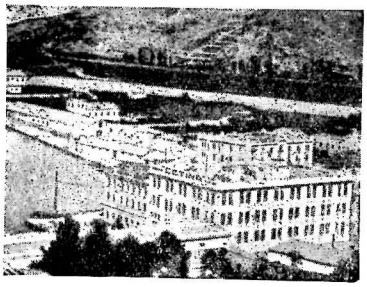

»CETINA«
TVORNICA TJESTENINA I KEKSA
OMIŠ - SPLIT - ZAGREB
PRERADOVIĆEVA 34 TEL. 64-94

SKLADIŠTE KOŽA
SCHREIBER I MAYER
ZAGREB, Jurišićeva 24

Ono, što kanite kupiti dobit ćete kod:
Kastner & Öhler
Zagreb
u većem izboru i jeftinije

MOSTER D. D. TVORNICA BOJA I LAKA
preporuča svoje razne proizvode.

ŠKABERNA

GRAĐEVNI MATERIJAL

Samoborski pijesak
Betonske cijevi
Cementne pločice
Beton. vratašca za dimnjak
Mramorna zrnca itd.

ZAGREB, Samoborska c. 18
Telefon **7706**

fairy shoes
Trgovina modernih cipela za dame i gospodu
Zagreb Ilica 62.
3% popusta sa Radišinim markicama.

vl. FRANJO PIŠKUR
ZAGREB

Kupujte kod naših oglašivača

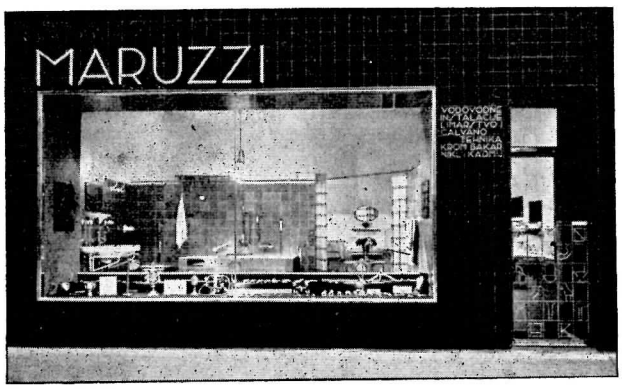

ZAGREB
FRANKOPANSKA 9
TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873.

Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 8. GOD. V. KOLOVOZ 1937.

Prof. Dr. Eugen Sladović:

SOCIJALNA I KOMUNALNA VAŽNOST PROSTORNE PRIVREDE

U dnevnim novinama, stručnim komunalnim časopisima, na javnim skupštinama građana i sjednicama profesionalnih organizacija kao i na raspravama gradskih zastupstva raspravlja se o problemu zdravih stanova, malih stanova za ekonomski slabije elemente gradskog pučanstva (radnički stanovi, obrtnički stanovi, činovnički stanovi i sl.), o nestašici stanova, nezdravim stanovima, skupim najamninama itd. Sva ta pitanja usko su povezana s prostornom privredom,[1]) u kojoj pripada ogromna socijalno-politička važnost, a predstavlja važan dio komunalne politike.[2]) Među naročite skrbi komunalne politike spada formiranje prostorne slike grada, koja mora odgovarati njegovom geopolitičkom smještaju, privrednim i prometnim tendencijama i mjesnim mogućnostima, a iziskuje plansku regulaciju njegovog razvitka (regulacijoni plan, politika sticanja potrebnog zemljišta, politika naseljavanja, utjecaj na tržište nekretnina, poljepšavanje grada i održavanje historičkih spomenika zbog prometa stranaca, održavanje i proširenje prometnih sredstava, vodovoda, plina, elektricitete za rasvjetu i privredni pogon i sl). Sva ta pitanja sačinjavaju ogromno područje komunalnog rada, a od njihovoga ispravnog riješenja ovisi procvat ili nazadak odnosnog grada.[3]) Prostorna privreda, koja uključuje prema vulgarnoj

[1]) Dr Eugen Sladović: Prostorna privreda u poreznom pravu (Financijalni Arhiv. Zagreb. Godina III. 1933, broj 7.—8. i 8—9.). — Wilhelm Baeumer: Der private Mietsbesitz, seine Stellung und Bedeutung in der Volkswirtschaft. Köln. 1925. — Dr Eugen Sladović: Privatno vlasništvo najamnih objekata i njegov položaj u narodnoj privredi (Svojina. Zagreb. Godina XIV.—1933, broj 13).

[2]) Dr Räth: Leitfaden durch die Kommunal politik. Ein Buch aus der Praxis für die Praxis. Hamburg, 1926., str. 136 i sl.

[3]) Albert Hensel: Kommunalrecht und Kommunalpolitik in Deutschland. Breslau. 1928., str. 130.

oznaci »kućni i zemljišni posjed«, predstavlja važnu aktivnu stavku u imovinskoj bilanci svakog naroda, a označuju se kao »vrijednost sviju vrijednosti«. To vrijedi i za komunalna samoupravna tijela. Dobro i zlo općinskih financija usko je povezano s dobrom i zlom kućnoga i zemljišnog posjeda.[4])

Prostorna privreda, koja uključuje gradnju zgrada za stanovanje, predstavlja pored toga i najbolju investiciju kapitala, a podjedno utječe vrlo povoljno na privredni, socijalni i politički razvitak naroda, jer pojedincima i obiteljima stvara krov nad glavom, osniva vlastite domove i podiže zdrave stambene prostorije. Radi toga spada pomaganje prostorne privrede među važne državno-privredne i komunalno-privredne, odnosno političke zadatke. Razvijena prostorna privreda, koja stvara tehnički bezprijekorne moderne stanove, služi i za ispravno reguliranje najamnina, jer na njih utječe prema privrednim načelima ponude i potražnje otklanjajući nesimpatičnu prinudnu zakonsku reglementaciju. Kod toga nije potrebno da prostorna privreda eksperimentira s luksuzom, nego mora nastojati da zadovolji potrebama zdravih obitelji, koje su obdarene djecom, i da im pruža dovoljno prostora, zraka i svjetla za život. Ispravna komunalna politika prostorne privrede utječe napose vrlo povoljno na one nove gradske elemente, koji »trbuhom za kruhom« dolaze sa sela na gradsko područje[5]) i tu se stalno nastane, osnivaju čestite građanske obitelji i aktivno učestvuju na razvitak grada. Takav novi priraštaj gradskog pučanstva priljubljuje se s gradom samo ako se u njemu osjeća zadovoljan, a među pretpostavke zadovoljstva spadaju mogućnost rada (zaposlenja) i zdrav i jeftin stan, a po mogućnosti vlastiti dom.[6])

Komunalna politika mora posvetiti naročitu skrb gradnji malih i jeftinih stanova i kuća.[7]) Mali svijet upućen je u prvom redu na pomoć i za-

[4]) S. Vidaković: Međunarodni kongres za stambenu kulturu i asanaciju gradova. (Savremena Općina. Beograd. Godina X. 1935., broj 7—8).

[5]) Heinz Zeiss: Entwurzelung und Wurzellosigkeit. Beobachtungen und Fragen zum Problem der Verstadterung (Zeitschrift für Geopolitik, verbunden mit der Zeitschrift Weltpolitik und Weltwirtschaft. Berlin-Grunewald. X. Jahrgang — 1933., Heft 6, str. 310. i sl.).

[6]) M. S. Kosić: Komunalno staranje o stanovima. (Savremena Općina. Beograd. Goidna VIII. 1933., broj 10—11). — Dr Luetge: Neue Wohnugswirtschaft (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang VIII. 1933., Nr. 4). — Kahn: Neue Wohnungswirtschaft. (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin Jahrgang VIII. 1933., Nr. 3). — Sellier-Bruggenmann: Le probleme du logement son influence sur les conditions de l'habitation des villages. (Carnegie E. f. intern. peace. New Haven). — Les problemes du logement en Europe dopuls la guerre. (Revue internat. du travail. Geneve. 1924. Vol. X., Nr 2). — B. Krekić: Stambeno pitanje kao javna briga (Beogradske općinske novine. Beograd. Godina 51. — 1933., broj 7—8).

[7]) J. Gerasimović: Mali i jevtini stanovi (Beogradske općinske novine. Beograd. Godina 51. 1933., broj 9, str. 584). — Ž. S. Vidaković: Izgrađivanje malih stanova u evrop-

štitu, a vlastiti dom i jeftini stanovi čuvaju ga od proletarizacije, prosjačenja i kriminala [8]) i to upravo u sadanjem momentu.[9])

Prostorna privreda donosi pored toga u mnogim državama u formi javnih dažbina znatan prinos javnoj (naročito komunalnoj) privredi. To je problem financ. izravnanja između javnih privreda. Primjećuje se primjerice da zemljišnom porezu pripada u Njemačkoj značaj »kraljice« gradskih komunalnih poreza,[10]) i to zbog količine njegovog prinosa, te zbog otpornosti protiv privrednih kriza i oscilacija konjukture. No pošto prostorna privreda predstavlja u formi stambene kulture eminentnu kulturnu zadaću, moraju komunalne samouprave nastojati shodnim mjerama unapređivati i olakšavati njezino oživotvorenje. Prostorna privreda nije naime samo važna na području komunalne politike, nego i na svim ostalim životnim područjima, jer svojim narodno-političkim i socijalnim funkcijama predstavlja podlogu za oživljenje naroda i narodne privrede tako, da vrši ulogu čuvara i povjerenika državnog područja.

Svi ti poznati povoljni utjecaji prostorne privrede na pojedince, obitelji i javne privrede iziskuju određene preduvjete, koji sastoje naročito u pravnim normama, koje reguliraju sve korepondentne pravne momente, i u mogućnosti pribavljanja potrebnoga građevnog kapitala.[11]) Na formiranje odnosnih pravnih norma može — pored države — vršiti svoj utjecaj i komunalna samouprava pomoću različitih pravilnika i statuta zaključenih po svojem zaključujućem organu, dok s druge strane može ona svojim posebnim institucijama (gradske štedionice) olakšavati pribavljanje potrebnog kapitala.

Privredni događaji potpadaju pod privredna načela (zakonitosti), i ako na njih nesumnjivo utječu i pravni zakoni. No na nijednom privrednom području ne vrše pravni zakoni tako snažan utjecaj za privredni razvitak kao na području prostorne (stambene) i kolonizacijone privrede te izgradnje gradova. Suvremeni ljudi očevici su pojave, koja jasno pokazuje,

skim gradovima (Beogradske općinske novine. Beograd. Godina 53. — 1935., broj 6, str. 363). — Dr D. Fischer: Ausbau der Reichsbürgerschaften für den Kleinwohnugsbau (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang IX. 1934, Nr 11).

[8]) Wohnungsfürsorge für Kinderische Familien (Soziale Praxis. Berlin. Jahrgang 39. 1930. Nr. 30).

[9]) Wohnungswessen im Ausland. Wohnungsmarkt in der Krise. Realkredit (Das Grundeigentum. Berlin. Jahrgang 54. 1935., Nr. 25).

[10]) Dr Eugen Sladović: Nova njemačka reforma obrtnoga i zemljišnog poreza (Poreska Služba. Organ udruženja poreznih činovnika Jugoslavije. Beograd. Godina XXVIII. 1937., broj 1—2 na siječanj-veljaču 1937. str. 40—47). — Dr Eugen Sladović: Njemačka porezna reforma u vezi s uređenjem komunalnih financija (Financijski Arhiv. Zagreb. Godina VII. 1937., broj 1, 2, 3 za siječanj, veljaču i ožujak 1937., str. 1—14).

[11]) Dr E. Scheffer: Praktische Gestaltung des neuen Wohnbau-und Mietenrechtes. (Wirtschaftliche Nachrichten. Wien. Jahrgang XII. 1929., Nr. 18).

da su sadanji pozitivni pravni zakoni, koji reguliraju zemljišno, građevinsko, građevno i porezno pravo in ultima linea odgovorni za dosadanji razvitak prostorne privrede, koja rezultira u nestašici stanova, stambenoj bijedi i nezdravim velegradskim stanovima, što sve oštećuje narodnu snagu i pogoduje nemoralu. Tkogod projektira velike planove za uklanjanje tih štetnih pojava sukobljuje se s tim zastarjelim i nepodesnim pravnim zakonima, koji svojim normiranjem zemljišnog prava, realnog kredita, eksproprijacije i zemljišnoga poreznog prava predstavljaju gotovo nesavladivu zapreku razvitku savremene prostorne privrede u vezi s pomanjkanjem većih kapitala (građevnih glavnica) i skučenosti (poskupljenjem) gradilišta. Zbog toga zahtjeva se novo pravno uređenje toga važnog socijalnog i privrednog problema, koje će uvažiti privredna načela (zakonitosti) i suvremene životne potrebe. Novo zemljišno, građevno i porezno pravo predstavljaju bitnu pretpostavku za zdrav razvitak prostorne privrede.[12]) Pitanja, koja kod toga valja ispravno regulirati, ne tiču se isključivo općega privatnog, upravnog i poreznog prava, nego im pripada dalekosežna privredna važnost, a zahvaćaju u mnoga različita područja i kompetencije.[13])

Poznato je, da je za gradnju potreban novac (kapital). Pored nabave podesnog gradilišta pripada najveća važnost problemu financiranja gradnja zgrada. Zadaća je zavoda za realni kredit[14]) (hipotekarne banke, štedionice, društva za osiguravanje, nosioci socijalnog osiguranja itd.), da prema svrsi i veličini stambene zgrade stave tržištu kapitala na raspolaganje raspoloživa sredstva za gradnju zgrada za stanovanje. Spominje se, da je primjerice u Njemačkoj preuzela država na sebe državno jamstvo za one hipotekarne zajmove koji su potrebni uz prvu hipoteku, i to u svrhu

[12]) Dr Krohn: Die rechtliche Voraussetzungen für gesundes Siedeln und Vohnen (Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht. Berlin. 3. Jahrgang 1936., Nr. 11—12 vom 25. VI. 1936., str. 556).

[13]) Dr Eugen Sladović: Građevno pravo prema austrijskom zakonodavstvu. (Građevinski Vjesnik. List za arhitektonske i tehničke gradnje. Zagreb. Godina VI. 1937., broj 3. za ožujak 1937., str. 36—39). — Dr E. Eyck: Die Neuordnung des Mietsrechts (Recht und Wirtschaft. Berlin. Jahrgang XI. 1922. Nr. 2, str. 129). — Dr. Brumby: Das Mietsrecht, Berlin. 1933. — Dahmann: Die Aufhebung des Wohungsmangels und ihre Bedeutung für das Wohnungsrecht (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin, Jahrgang VIII. 1933., Nr. 4).

[14]) Dr Hellmuth Schulze: Ertrags-und Beleihungswert im Realkredit (Der Deutsche Volkswirt. Berlin. 11. Jahrgang 1937., Nr. 19. od 5. II. 1937., str. 109). — Dr. Frielingshaus: Wohungsgesetz und Realkredit (Recht und Wirtschaft. Berlin. Jahrgang II. 1913., Nr. 5, str. 144). — Dr Wellenkampf: Die Finanzierung des Wohnungsbaues (Soziale Praxis. Berlin. Jahrgang 38. 1929., Nr. 35). — Le financement de la construction d'habitations en Pologne (Banque de l'economie nationale. Varsovie. 1932., Nr. 10). — R. Hafferberg: Versicherung und Baufinanzierung (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang X. 1935., Nr. 6). — Dr. Pabst: Zur Frage der Tilgungshypothek beim Wohnhausbesitz (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang X. 1935., Nr. 3).

financiranja gradnje malih kuća za stanovanje za siromašnije krugove pučanstva; na taj način mogu se potrebni građevni kapitali sabrati do 70 i 75% ukupnih troškova koji su u vezi s nabavom gradilišta i samom gradnjom.

Iskustvo pokazuje, da znatne poteškoće zadaje upravo pitanje pribavljanja 25 do 30% ukupnih građevnih troškova kod gradnje malenih stanova (kuće za pojedinačne obitelji i zgrade za iznajmljivanje malih stanova). Ako postoji neopterećeno građevno zemljište, može se njegovim zalaganjem postići najviše 10 do 12% manjkajućeg iznosa tako, da još uvijek manjka 15 do 20%. Često raspolaže lice, koje gradi, manjkajuću svotu u formi uštedevine. — No kod velikih gradnja dosižu manjkajuće svote tako veliki iznos, da ih sam pojedinac ne može namaknuti. U takvim događajima pomažu u Njemačkoj općine (kao na pr. u Berlinu) tako, da iz otplata hipoteka, koje su podijeljene na poreznu najamninu u prijašnjim godinama, daju nove hipoteke na porez od najamnina (Hauszinssteuerhypotheken), a i sama država stavlja za određene stambene gradnje (kao primjerice za male naseobine, pučke stanove i sl.) na raspolaganje potrebne kapitale.[15]) Primjećuje se radi primjera, da su industrijalni krugovi u Njemačkoj stavili na raspolaganje za gradnju radničkih stanova djelimice u građevnom materijalu u godini 1935 circa 40 Mil., a u godini 1936. circa 60 mil. RM.

No sva ta sredstva ne predstavljaju potpuno riješenje problema financiranja gradnje zgrada za stanovanje. Kao primjer navodi se prijedlog, koji je u Njemačkoj stavila privredna skupina građevne industrije. Prema tome prijedlogu treba nastojati, da kreditni zavodi stave na raspolaganje sredstva za financiranje gradnje radničkih stanova, i to sa srednjim rokom trajanja(na šest do deset godina) s jačom amortizacijom, a da se to omogući, preporučuju se da davaoci prve hipoteke odustanu od redovite amortizacije za prvih 6 do 10 godina; iznosi, koji bi se na taj način dobili, omogućili bi isplati posljednje hipoteke u spomenutom vremenu za daljih 3 do 4%. Kod toga treba svakako uvažiti okolnost, da hipotekarni zavodi ne mogu načelno odustati od amortizacije podijeljenih hipoteka, mogao bi se taj prijedlog provesti samo ako prvu hipoteku podijele drugi davaoce kredita spadaju u prvom redu zavodi za osiguranje i štedionice, koje su u pravilu u stanju, da bar jedan dio svojih raspoloživih sredstva upotrijebe za podjeljivanje takvih hipotekarnih zajmova.[16]) No to vrijedi i za nosioce socijalnog osiguranja.

[15]) Dr J. Fischer: Reichsbürgshaften für den Kleinwohnungsbau (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin Jahrgang IX. 1934., Nr. 6 i 11).

[16]) Perdelwitz: Sparkassen und Kleinwohnungsbau (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang IX. 1934., Nr. 7.

Prema današnjem stanju građevnog tržišta potrebuje lice, koje želi graditi, mnogo više tuđeg novca nego u prijašnjim vremenima, a naročito mora spremiti novac za isplatu već tečajem same gradnje. Dobavljači i građevni majstori ne mogu danas, — kao u predratno vrijeme — dugo čekati na isplatu zarade, a s druge strane mogu mnogi konačni hipotekarni vjerovnici-zajmodavci (hipotekarne banke, štedionice, društva za osiguravanje) prema svojim statutima podijeliti zajam tek nakon potpunog dovršenja novogradnje i nakon izdanja građevno-redarstvene dozvole. Radi uklanjanja poteškoća, koje su skopčane s takvim stanjem stvari, razvila se u Njemačkoj posebna praksa. Imaoc gradnje dozvolio je upis primo loco hipoteke za konačnog vjerovnika zajmodavca, vlasnički zemljišni dug, koji je nastao gruntovnim upisom, ustupao je prema § 1163, rastavak prvi, točka 1, općega građanskog zak. pismeno međutomnom zajmodavcu uz podjednu predaju hipotekarnog pisma, a od ovoga tečajem gradnje prima novčane iznose, koji su mu potrebni za isplatu građevnih dobavljača i građevnih majstora. Nakon dovršenja gradnje vraća međutomni zajmodavac zemljišnom vlasniku hipotekarno pismo, ustupa mu zemljišni dug, vlasnik zemljišta predaje pismo hipotekarnoj banci, koju moli da isplati valutu međutomnom zajmodavcu koliko je potrebno za podmirenje njegove tražbine; hipotekarna banka vrši tu isplatu i smatra se punopravnim hipotekarnim vjerovnikom. Takav postupak razvio se u vezi s odnosnim odredbama općega građansk. zakona kao običajno pravo. Pravna pitanja, koja su s time u vezi, prikazuje Quincke.[17])

U današnjoj kulturnoj krizi, koja uključuje i bezprimjernu dugotrajnu i tešku privrednu krizu, smatra se najvažnijim problemom oživljenje zamrle narodne privrede i zaposlenje nezaposlenih lica, jer se samo na taj način može očekivati promjena na bolje. Tome može vrlo zgodno poslužiti svako nastojanje, kojim se unapređuje i pomaže prostorna privreda, jer ova zaposluje nezaposlena lica, pribavlja zaslužbu različitim granama obrta i trgovine, unosi novac u cirkulaciju i umanjuje tezauraciju.[18])

[17]) Quincke: Sicherung von Bauzwischenkredit (Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht. Berlin. 3. Jehrgang 1936., Nr. 23—24, vom 15. XII. 1936., str. 1086).

[18]) Dr L. Riderer: Wohnungsbau und Arbeitsbeschaffung (Deutsches Wohnungs-Archiv. Berlin. Jahrgang IX. 1935., Nr. 4).

SAMUEL D. ALEXANDER*

NESTOR HRVATSKIH INDUSTRIJALACA — O 75-GODIŠNJICI VELE ZASLUŽNOGA ŽIVOTA

U Vlaškoj ulici, bila je kroz dugi niz godina priznata a naročito popularna kuća Jonasa Alexandera. On je osobito poznat bio među hrvatskim seljačkim svijetom, budući da je šezdesetih godina bio ondje najjači žitarski trgovac, pa su mu seljaci iz bliže i dalje okoline Zagreba dovažali žito na prodaju na svojim kolima. Moramo naime znati, da je tek 1. listopada 1862. predana javnom prometu željeznička pruga Sisak-Zagreb, koja je otada vezala Posavinu i Moslavinu sa Zagrebom.

Među seljacima uživao je on glas solidnoga i ispravnog trgovca, te su — najradije s njime trgovali, pa su ga redovito nazivali samo imenom — Jonas. Za žitarsku trgovinu dobio je dozvolu godine 1860. od obrtnoga odsjeka gradskog magistrata u Zagrebu, gdje se vodio t. z. »Gewerbsregister für freie Gewerbe«. Svoju je žitarsku radnju otvorio u Vlaškoj ulici broj 9. Godinu dana iza toga oženio se Jonas Aleksander s Ružom rođ. Stern. Iz toga braka rodila mu se dva sina, Samuel i Šandor i jedna kćerka.

* Potanje podatke o obitelji Aleksander donijeli smo u Reviji Zagreb br. 4. 1934., na str. 113.

Samuel je svršio u Zagrebu nižu realku, a u Grazu trgovačku akademiju. Kada je godine 1880. njegov otac osnovao podružnicu svoje žitarske trgovine u Sisku, bje sin Samuel određen za voditelja toga posla. U žitarskoj struci izobrazio se on nakon svršenih školskih nauka, te je prije bio kod oca u poslu. Za žitarski posao bio je onda Sisak pravo mjesto. Sisak (Segesta, Siscia) je bio već za Rimljana važno mjesto, jer je ležao na glavnoj cesti, koja je spajala istok sa zapadom tadašnje prostrane rimske države. Svojim geografskim položajem bio je osobito podesan za trgovinu vodom, jer leži na rijeci Kupi i Savi. A kada se god. 1862. otvorila željeznička pruga Sisak—Zagreb, onda je počeo još življi brodarski promet za žitarsku i drvarsku struku, budući da su tu robu u Sisku pretovarivali u željeznice za dalji promet na zapad Evrope. Promet lađama bio je znatan. Sisak je bio u ono vrijeme centar žitarske trgovine u državi a mnogo se trgovalo i sa inozemstvom. U tome centru jake trgovine otvara se podružnica žitarske radnje Jonasa Aleksandra, koju vodi Samuel Aleksander, te ona postaje jedna od najvećih žitarskih radnja u Hrvatskoj. (Radi bolje ilustracije trgovačkih prilika u Sisku napomenut mi je ovo: parobrod »Sofija« dolazi prvi put iz Zemuna u Sisak 6. X. 1837. godine, 14. XI. 1857. otvoren je brzojavni ured u Sisku, a od god. 1869—1875. postoji u Novom Sisku trgovačka komora).

S. D. Aleksander nije se dugo bavio samo žitarskim poslom. Kao tridesetgodišnji čovjek preuzeo je godine 1893. pivovaru u Sisku, uz koju je sagradio modernu tvornicu slada. I tu počinje njegov značajni životni put. Trgovački duh S. D. Aleksandera došao je po prvi puta u dodir sa industrijom. On je i inače osjećao veliku sklonost za industriju, koja je tada bila kod nas u Hrvatskoj u povojima. Sisačka pivovara i tvornica slada razvila je u brzo svoju djelatnost, te je postigla kapacitet od nekoliko tisuća vagona, a proizvodi njihovi traženi su posvuda u potrošačkim krugovima. Stvaralačkim elanom vodio je S. D. Aleksander čitavo poduzeće u najboljoj životnoj snazi. Njegov snažni trgovački duh traži stalno sve šire polje rada, pokazuje se očito, da je on jedan vrlo značajan industrijski talenat i zapravo jedan od najjačih hrvatskih industrijskih pionira.

Kroz 35 godina intenzivnog rada na polju industrije i trgovine u Sisku ostavlja S. D. Aleksander vidne uspjehe. Stekavši ime i značajni položaj u trgovačkom i industrijskom svijetu, a da se uzmogne temeljito posvetiti industriji preselio se je S. D. Aleksander g. 1915. iz Siska u Zagreb — svoje rodno mjesto. Premda je Aleksander živio u Sisku ipak je uvijek zadržavao dobre i stalne veze sa Zagrebom, naročito sa industrijalnim i trgovačkim krugovima. Preselivši se u Zagreb, u centar hrvatske trgovine i industrije, našao je još veće polje rada, kojemu je on kao malo tko dorastao. U Zagrebu je ustrojio Prvu hrvatsku tvornicu ulja, koja prerađuje godišnje preko 1000 vagona različnih tuzemnih i inozemnih uljarica,

te proizvodi do 350 vagona ulja. Godine 1912. preuzeo je Zagrebačku dioničku pivovaru i tvornicu slada, koja je od toga doba postepeno zauzela prvo mjesto u industriji pive u našim krajevima, a taj položaj do danas je zadržala. S. D. Aleksander bio je od osnivača tvornice cementa u Podsusjedu »Croatia« d. d., koja je razvila lijepu djelatnost i lijepo poslužila našim graditeljskim poduzećima. On osniva rudokopno poduzeće »Mirna«, a više ciglana u Hrvatskoj fuzionira u dioničko društvo »Zagorka« za keramičku industriju. Njegova energija pokretala je tako velika poduzeća, njegov poduzetni i zdravi industrijski duh osnivao je tvornice. Uspjesi na industrijskom polju njegovi su vrlo veliki i nešto preko 30 godina njegovog djelovanja u Zagrebu osjeća se u mnogim industrijskim pravcima. Zbog velikih njegovih zasluga na industrijskom polju izabraše ga industrijalci predsjednikom »Saveza hrvatskih industrijalaca«. Pod njegovim predsjedništvom podigla se ova institucija do velikog ugleda, a to sve zauzimanjem i zaslugom S. D. Aleksandera. Savez hrvatskih industrijalaca imenovao ga je svojim začasnim predsjednikom i osnovao zakladu, koja nosi njegovo ime. Da je Zagrebački zbor danas tako snažna i važna institucija, također je zasluga S. D. Aleksandera. On je začasni podpredsjednik Z. Z. S. D. Aleksander je osnivač Zagrebačke burze, te je više godina djelovao u njenom radu kao zamjenik predsjednika. Tečajem više decenija djeluje S. D. Aleksander u radu Trgovačko-obrtničke komore, gdje je razvio tolik i tako uspješan rad, da je imenovan doživotnim članom zagrebačke komore. Svojim djelovanjem i moćnim uplivom u Savezu hrvatskih industrijalaca omogućio je doprinosima hrvatskih industrijalaca otvorenje visoke tehničke škole u Zagrebu. S. D. Aleksander dospio je djelovati u žurnalistici, te je ta njegova saradnja u stručnoj štampi podala njegovoj ličnosti veliku pažnju. On je u brojnim člancima u domaćim i stranim časopisima pisao kritičke članke o gospodarstvu, trgovini i industriji i mnogim ekonomskim pitanjima.

Za svoj rad i zasluge izabran je doživotnim predsjednikom zagrebačke trgovačke komore, Saveza trgovaca, društva Merkur, društva za promet stranaca i t. d., a odlikovan je najvišim odlikovanjima naše države i nekih stranih država u znak priznanja za svoj rad na polju industrije.

Samuel D. Aleksander zauzima među hrvatskim industrijalcima prvo i odlično mjesto. Svojim vedrim i pronicavim duhom, svojim bogatim stručnim znanjem i prokušanim iskustvom izdašno je djelovao i još uvijek danas djeluje oko izgrađivanja sveukupnih interesa naše industrije. Kao čovjek plemenit, fin i prijazan stekao je on među svojim mnogobrojnim prijateljima, štovateljima i znancima kako u trgovačkim i industrijskim krugovima, tako i u građanskim krugovima opće simpatije i poštovanje. Svojim bogatim iskustvom poslužio je on svagda, kada je trebalo rješavati teže i najvažnije probleme naše trgovine i industrije. Danas je S. D.

Aleksander časni senior među hrvatskim industrijalcima, među kojima važi kao prokušani stručni savjetnik.

Uz toliki opsežni i mnogostrani svoj zvanični rad dospio je S. D. Aleksander i na druga područja aktivne djelatnosti. Kao nježan suprug i brižljiv roditelj osobitu je pažnju posvetio izobrazbi svoje djece, pa danas vidimo sve članove njegove obitelji kao izgrađene stručnjake na čelu vlastitih industrijskih poduzeća da vođeni iskusnom rukom svojega roditelja produže njegov plodonosan rad. U Sisku je djelovao u gradskom zastupstvu, te ga grad Sisak ubraja među svoje najodličnije gradske zastupnike, jer on nije nigdje manjkao, gdje je trebalo što korisna učiniti bilo za materijalni bilo za kulturni napredak grada. Njegovim nastojanjem otvorena je u Sisku potpuna gimnazija. On je god. 1895. izabran predsjednikom hrvatskog pjevačkog društva »Danica«, gdje je djelovao više godina i kao odbornik, te je njegov rad u društvenim analima zabilježen zlatnim slovima. U dobrotvornosti nema mu premca prema siromasima a osobito prema radnicima svojih poduzeća. Svagdje je spreman pomoći, gdje je pomoć potrebna. I kada je god. 1936. pokrenuo dr. Ante Trumbić akciju za pomoć Hrvatima u pasivnim krajevima S. D. Aleksander razvio je živahnu djelatnost lično među svojim drugovima trgovcima i industrijalcima da je sabrao u tu svrhu svotu od 1 milijun i 500 tisuća dinara. Rijetki su ljudi, koji se mogu podičiti takovom uspješnom i djelotvornom aktivnošću zvaničnog i javnog rada kao S. D. Aleksander.

S. D. Aleksander rodio se 13. srpnja 1862. u Zagrebu. Još u Sisku oženio se svojom vrlo poštovanom gospođom Emom, pa iz toga braka potekoše 3 kćeri i 4 sina. Kao dobar Hrvat uzorno je odgojio u rodoljubnom duhu sva 4 svoja sina, koji su kod prošavših parlamentarnih izbora izvršili dostojno svoju rodoljubnu dužnost. Plemenitost finih osjećaja i nježne samilosti prema bližnjima posadili su opet roditelji u duše svojih kćeri, pa su ta njihova odlična svojstva odrazuju u tvorničkim radionicama, gdje one nastoje radnicima i njihovoj djeci pomoći na različne načine lijepom riječi, prijaznim susretajem i prikladnim darovima.

Sva velika aktivnost i njegova velika djela, koja je stvorio tokom života S. D. Aleksander nisu ga zanosila, pa se nadamo, da će njegov duh još dugo imati aktivnog utjecaja u industrijskom životu grada Zagreba i cijele domovine, a isto tako i u humanom i kulturnom životu naše sredine.

Prigodom 75-godišnjice njegovog života želimo svojem dragom sugrađaninu i odličnom članu našega društva, da mu Bog dade, da do krajnjih granica života sve svoje lijepe sposobnosti i izdašno iskustvo upotrijebi u korist i napredak hrvatske industrije.

Viktor Rudolf

Ivan Ulčnik: (Nastavak)

AUGUST DUTKOVIĆ

Još nešto o Antunu Rubido i njegovoj supruzi Sofiji rod. Erdödy. — Dragutin Grof Erdödy-Bakač. — Radoslav barun Rubido. — Zagrebačka policija u apsolutističko doba. — Redarstvo prelazi u Gradske ruke. — Građanski odbor sigurnosti. — Gimnazijski ravnatelj nemškuter Premru odilazi iz Zagreba. — Dvoglavi carski orlovi. Građanstvo ih skida. — Vojnici Poljaci protiv zagrebačkog građanstva. — Dutković August predsjednik redarstvenog odbora. — Zvonjenje na Žvercima. — Sigurnosni odbor gradskih zastupnika. — Đaci uspostavljaju narodni grb. — Carska vojska uspostavlja carski grb. — General-Komando tuži se na demonstracije. — Izbor deputacije u Beč, koju vodi Dutković. — Ustrojenje dvorskog dikasterija. — Ustrojenje dvorske kancelarije. — Dutkovićev Memorandum o audijenciji kod cara Franje Josipa. — Audijencija kod nadvojvode Rajnera.

U prošlom broju »Zagreba« spomenuli smo da ćemo priopćiti daljnje podatke o A n t u n u i S o f i j i R u b i d o.

U knjizi »Der Adel von Croatien und Slavonien« od dra Ivana Bojničića, strana 160, stoji da se je obitelj Rubido ovamo doselila iz Španije, te je već posjedovala plemstvo. Austrijsko plemstvo dobila je1857. Obitelj Rubido de Zagorje došla je u vezu sa obitelju Zichy de Zich. Posjedovali su imanje Gornja Rijeka i Šeršinovac. Spoj plemstva ovih dviju obitelji provedeno je kao ugarsko plemstvo po kralju Franji Josipu I god. 1878, kada je Radoslav Rubido, (sin Antunov) dobio pridjevak »Zichy«. Anton pl. Rubido postao je zagrebačkim građaninom na sjednici Gradskog zastupstva 3 veljače 1847.

Kada su nastupili revolucionarni dani mjeseca ožujka 1848, stavlja se i Rubido u službu domovine. Na sjednici gradskog zastupstva 17. ožujka 1848. izabran je odbor za ustrojenje građanske garde. Među odbornicima vidimo i Antuna Rubida. (Grad. arhiv br. 1098—1848). U građanskoj gardi obnašao je čast majora, na kojoj časti se je mjeseca kolovoza 1849. zahvalio, jer je nastupio mjesto velikog suca u prvom okružju suda Sveto Ivanjskoga. Na to mjesto imenovan je prigodom sastava magistrata zagrebačke županije 7. svibnja 1848.

Kod zadnje restauracije općine Nove Vesi obavljene 12. lipnja 1850. pretsjeda veliki sudac županije zagrebačke Antun pl. Rubido, kao županijski povjerenik. Tom zgodom izabran je za općinskog suca zaslužan novoveški građanin i dotadanji sudac Ivan Lesić. Ujedno su izabrani i drugi općinski časnici.

Kao što je Zagreb 1850. dobio svoj privremeni gradski zakon, tako je iste godine i grad Osijek dobio takav zakon, na temelju kojeg su god. 1851. raspisani gradski izbori, koje je tamo 9. listopada 1851. obavio kao županijski izaslanik Antun pl. Rubido.

Rubido služio je kao županijski savjetnik kod osječke županije. Tu je god. 1853. marljivo surađivao na osnutku Trgovačko obrtničke komore za Slavoniju sa sjedištem u Osijeku. Na 6. lipnja 1853. pretsjeda Rubido kao povjerenik c. k. ministra trgovine prvoj komorskoj sjednici. Od tog vremena započela je osječka komora svoje djelovanje. (Iz »Spomenspisa osječke komore« izdanog 1904. prigodom proslave 50-godišnjice opstanka).

Antun pl. Rubido.

U popisu pučanstva grada Zagreba 1857. dolazi Antun pl. Rubido c. kr. savjetnik kod namjesništva kao stanar kuće u Sjemenišnoj ulici br. 32 (sada br. 1). Ta kuća bila je tada vlasništvo Karla pl. Jelačića. Ujedno je popisana Rubidova supruga Sidonija rođ. grofica Erdödy, te sinovi Milutin rođ. 1844. i Radoslav rođ. 1847.

Još da kažemo nešto o Sidoniji pl. Rubido. Rođena je 24. siječnja 1819. Njen otac Dragutin grof Erdödy Bakač bio je močan i bogat velikaš. Kada se počela javljati zora hrvatskog narodnog preporoda stupa Erdödy

u kolo prijatelja narodnog pokreta sa Jankom grofom Draškovićem i Metelom pl. Ožegovićem. Njihovo sudjelovanje u narodnom pokretu bila je velika moralna potpora mladim preporoditeljima, koji su iza 1830. mogli na narod djelovati samo govorom i pjesmom. Sva ostala inteligencija, a naročito aristokracija, prezirala je preporoditelje, njihov pokret, a naročito hrvatsku riječ. Tim više su imena Drašković-Erdödy-Ožegović svjetila i bila jaka luč u tadanjoj narodnoj tmini. Pod uplivom oca oduševe se za narodnu stvar kćerka Sidonija, udata kasnije pl. Rubido i njen brat Jurica.

Sidonija pl. Rubido roď. grofica Erdödy-Bakač.

Dragutin grof Erdödy Bakač rodio se 1793. a umro 1836. Njegova žena Henrieta rođena grofica Harbuval Chamare roď. 1795., umrla je 1841. u Zagrebu u 45 god. Sahranjena je u obiteljskoj grobnici u Klanjcu. Dragutin i Henrieta Erdödy Bakač imali su djecu: Olgu, Sidoniju, Aleksandra, Gizelu i sina Juricu oženjenog sa Amalijom rođenom groficom Oršić, a kći Olga, bila je udata za baruna Ljudevita Ožegovića.

Zvuci hrvatske pjesme već se dosta čuju, ali ne u kazalištu i na koncertima, tamo je ona prezrena. Pjeva se u domovima rodoljubnih obitelji i u dijačkim krugovima. Nijedan pjevač ili pjevačica ne usudi se javno hrvatski zapjevati. Boji se fućkanja pokvarene inteligencije. Vođa domoljubne mladeži Ljudevit Gaj muči muku, kako da utre put hrvatskoj pjesmi na podij šire javnosti. Gaj je dobar organizator, i dosjetljiv. Zamišljeno, učinjeno. Mjeseca ožujka 1833. bude priređen koncerat. Gaj zamoli grofa

Erdödya da dozvoli kćerki Sidoniji, da na koncertu odpjeva Gajevu-Livadićevu budnicu »Još Hrvatska ni propala«. Gaj je već unapred znao, da će takozvano bolje općinstvo narodnu budnicu dobro primiti radi grofice Erdödy, a nikako kao hrvatsku pjesmu. Tko bi se usudio protiv jedne grofice Erdödy kakovo nezadovoljstvo pokazivati.

Sidonija učila je pjevati najprije u Zagrebu, a zatim pođe sa majkom u Beč, gdje nauke sa uspjehom nastavi. Njen glas je bio tako lijep i privlačiv, da je zadivila učitelje i ostale slušaoce. Jedan operni ravnatelj iz Berlina nudi Sidoniji mjesto na svojoj operi sa godišnjom plaćom od 10.000 talira. Za tada silna plaća.

Kada su usta ovako vrsne pjevačice otpjevala »Još Hrvatska nij' propala« dvorana se upravo tresla od pljeska i oduševljenja. Hrvatska pjesma probila je led. Nitko joj više ne može naškoditi. Davorija se svagdje pjeva i pripjeva. Mnoga se lica razvedrila, a oči se hrvatskih majki i kćeri orose suzom radosnicom. Sidonijin pjev učvrstio je domorodne redove. Povodom smrti Sidonije Rubido donaša »Obzor« od 19. veljače 1884. prigodno sjećanje na koncerat iz god. 1833., te kaže: »Danas nam je nerazumljivo ono doba prije 50 godina. Vični smo hrvatskoj riječi i pjesmi u kazalištu i na koncertima. Čudno je, da bi i drugčije moglo biti. Ipak prije 50 godina hrvatskoj popijevki trebalo je, da se sakrije pod plašt nepovredive galanterije naprama kćeri velikaškog roda, da ne bude izpiskana.«

Na 28. ožujka 1846. daje se u našem kazalištu prva Lisinskijeva hrvatska opera: »Ljubav i zloba«. Sidonija već udata sudjeluje u toj izvedbi te pjeva ulogu Ljubice. Sudjeluju tenor Stazić i bariton Štriga. Da je opera sjajno uspjela ima se najviše zahvaliti Sidoniji, koja od tog doba nosi naslov »prve hrvatske primadone«. »Danica Ilirska« od 4. travnja 1846. posvećuje Sidoniji naročitu pjesmu, koja svršava:

»Al ak hoćeš uzhitit pokušat
I zajedno dignut dušu k Bogu,
Dodji amo Sidoniu slušat —«

God. 1848. sudjeluje Sidonija u odboru za nabavu hrvatskih barjaka za građansku i akademičku gardu. (»Zagreb« br. 3—1937., strana 72.)

Sidonija pl. Rubido umrla je 17. veljače 1884. na obiteljskom imanju Gornja Rijeka. Sahranjena je uz veliko sudjelovanje seljačkog naroda i prijatelja obitelji. Križevačko pjevačko društvo otpjevalo je tužaljku, a šest seljaka nosilo je nezaboravnu pokojnicu, na njen vječni počinak u obiteljsku grobnicu, koja se nalazi u župnoj crkvi u Gornjoj Rijeci. Mrtve ostanke blagoslovio je zagrebački kanonik Konrad Šnap.

Naveli smo, da su Antun i Sidonija pl. Rubido imali dva sina. Milutina, koji umre u đačkim godinama, te Radoslava.

Radoslav bar. Rubido svršio je nauke u Zagrebu i u Beču. Posvetio se politici. God. 1875., 1878. i 1881. biran je u Pregradi za narodnog zastupnika na Hrvatskom saboru. Pristajao je uz zajednicu sa Ugarskom. God. 1886. bude po želji bana Khuena imenovan za velikog župana varaždinskog, gdje je gotovo 20 godina službovao. Radio je mnogo za napredak svoje županije. U privatnom životu bavio se Radoslav sa glazbom pa je uskladio i nekoje pjesme, koje je izdala nekadašnja zagrebačka knjižara Mučnjak i Senftleben. God. 1906. bude umirovljen. Od tog vremena živio je stalno u štajerskom Grazu. Prigodom umirovljenja podijeljen mu je barunat. Umro je u Grazu 24. siječnja 1910.

*
* *

Nastupom apsolutističke vladavine bila je prva briga svemoćnog policaj-ministra Bacha, da zavede strogi policajni režim (kako to već u apsolutističkim državama biva...). Zagrepčane zadesila je sudbina da taj policajni režim okuse. Državna vlast je preuzela gradsku policiju u svoje ruke. »Narodne Novine« od 27. ožujka 1851. javljaju, da je povjerenik bečkog redarstva Eduard Schadek imenovan gradskim kapetanom u Zagrebu, na mjesto dotadanjeg gradskog kapetana Vjekoslava Šrapca.

Vrhovni zagrebački župan odpisom od 25. kolovoza 1852. br. 5379 stavlja gradskom poglavarstvu do znanja, da se Gradsko satništvo ne smatra kao neka »zemljovladarska oblast«, već se od sada ima nazivati »Redarstveno ravnateljstvo« (Grad. uručb. zapisnik br. 2985—1852.).

Nastade doba uhoda, ili kako su ih Zagrepčani nazivali »špicla«. Na svakom koraku su se pojavljivali da prisluškuju što zagrebački purgeri govore. To je stanje potrajalo gotovo 10 godina. Poslije dobivenih batina u talijanskom ratu 1859., sjetiše se vlastodržci da se sa špiclovanjem i nemškutarenjem nemože Hrvate izbrisati sa lica zemlje.

C. Kr. Namjesništvo otpisom od 15. lipnja 1860. br. 6819 pozivlje Gradsko poglavarstvo, da se sporazumi sa redarstvenim ravnateljstvom glede snašanja troškova za gradsku stražu, koja se je sastojala iz 12 stražara i jednog stražmeštra. Gradska straža bila je podvrgnuta redarstvenom ravnateljstvu, a Gradska općina morala ju je uzdržavati. Gradsko zastupstvo raspravilo je taj predmet na sjednici 3. prosinca 1860. i zaključilo, da će se strogo držati Općinskog reda od 1850., na temelju kojeg ima Gradska općina da sa svojim redarstvom sama upravlja. To stanovište zastupalo je Gradsko poglavarstvo u svojoj pretstavci na bana Šokčevića od 8. prosinca 1860. Ban je zamoljen, da potvrdi zaključak Gradskog zastupstva. (Grad. arhiv br. 611—1860.)

Gradsko poglavarstvo zatražilo je od redarstvenog ravnateljstva da se gradsko redarstvo koncem god. 1860. preda u upravu gradskoj općini.

Ujedno je obustavljena redarstvenom ravnateljstvu isplata doprinosa za gradsko redarstvo. (Grad. arhiv br. 611—1860.)

U svrhu preuzeća Gradskog redarstva određeni su po Gradskom zastupstvu grad. zastupnici dr. Aleksa Vancaš i Vjekoslav Lukinac, te gradski senator Nikola Urica.

Gradsko poglavarstvo zatražilo je od redarstvenog ravnateljstva, da mu se povjeri nadzor u kazalištu. Tome je udovoljeno. Na 9. prosinca 1860. vršili su organi Gradskog poglavarstva prvi nadzor u kazalištu.

Na 21. studena 1860. sastali su se kod Gradskog poglavarstva grad. zastupnici sa redarstvenim kapetanom Schadekom, da preuzmu gradsku stražu. O tome sastanku sastavljen je zapisnik iz kojeg se vidi, da je imenovani gradski načelnik Josip Haerdtl god. 1857. bez znanja gradskog zastupstva, dakle samovoljno gradskoj općini oduzeo vlast nad redarstvenom stražom i pridjelio ju redarstvenom ravnateljstvu. Gradski izaslanici pozvali su redarstvenog ravnatelja Schadeka, da im gradsko redarstvo preda u upravu. Schadek se je tome protivio iz razloga, jer da za taj čin nema odobrenje svoje više vlasti, Namjesništva.

Uslijed poziva bana Šokčevića od 7. prosinca 1860. broj 2890 osnovan je Odbor sigurnosti, koji se je sastojao od zagrebačkih uglednih građana. Odbor sigurnosti razdijeljen je po rajonima, pa je tu pazio na mir i red. Istovremeno je ban zamoljen, da opozove nenadano izašlu naredbu o vojnim ophodnjama, koje su noću po gradu stražile. (Grad. arhiv br. 5182—1860.) »Pozor« od 10. prosinca 1860. primjećuje, da su noćne vojne ophodnje nepotrebne, jer neima nikakovih nereda, ophodnje često zadirkivaju u mirne građane. Vojne ophodnje su doista odmah opozvane. Na 11. prosinca 1860. počelo je redovitu noćnu službu vršiti gradsko redarstvo.

Na 9. prosinca 1860. ponovno se sastanu izaslanici gradske općine sa redarstvenim ravnateljem Schadekom. Tom zgodom gradska općina preuzela je gradsko redarstvo, zajedno sa izvršivanjem sudbene vlasti. (Grad. arhiv br. 5182—1860.) Na 2. travnja 1861. konačno je Gradska općina preuzela poslove c. k. redarstvenog ravnateljstva.

Iza toga prešlo se je na sastav Odbora sigurnosti. Tu su među ostalim sudjelovali građani, čija imena su još i danas poznata, pa se i često spominju: Antun Eisenhuth, Đuro Cernadak, Đuro Gavela, Pavao Hatz, Antun Hondl, Matija Mrazović, August Dutković, Antun Jakić, Mijo Krešić, Mirko Karas, Naum Malin, Franjo Sollar, Vjekoslav Barbot, Ivan Concilia, Robert Zlatarović, Mirko Bogović, Ljudevit Vukotinović, Miroslav grof Kulmer i drugi. Namjesničko vijeće otpisom od 14. prosinca 1860. br. 2931 odobrilo je predlog gradskog poglavarstva glede sigurnosnih mjera za očuvanje reda i mira. (Grad. arhiv br. 5262—1860.)

Istovremeno je po želji đačtva sa zgrade akademije na Katarinskom trgu, (danas ženska realna gimnazija), skinut carski dvoglavi orao, koji je

god. 1857. po gimnazijalnom ravnatelju a velikom nemškutoru Josipu Premrou[11]) namješten.

Jedva su se nekako ovi događaji primirili, pojave se koncem mjeseca ožujka 1861. novi nemiri radi carskih grbova, koji su se na javnim uredima još uvijek prkosno kočili.

Na sam Uskrs 31. ožujka 1861. između 8 i 9 sati u večer sakupila se je mladež na Jelačićevom trgu i to pred zgradom gradskog redarstva, koje se je nalazilo na Jelačićevom trgu u Zengevalovoj kući br. 348 (sada br. 19). Stara je kuća srušena, pa je na njenom mjestu podignuta palača »Gradske štedionice« (Gradska kavana). Mladeži se priključila i ostala svietina te su svi zajedno stali zahtijevati da se odstrane grbovi sa carskim dvoglavim orlom. Donesoše ljestve i sjekire, skinuše carski grb, te ga uz viku i psovanje na »Splavnici« baciše u Medveščak. U to dođoše vojnici 58. pješačke pukovnije nadvojvode Stjepana, po narodnosti Poljaci, pa navališe na narod, kojom prigodom izbiše nekoliko mladića. U tučnjavu se umješa nadošla vojna patrola, koja je vojnike rastjerala, a ostalo ljudstvo se raziđe. Međutim su iste noći demonstranti poskidali carske grbove sa ostalih javnih zgrada i prodaja duhana.

Na 2. travnja i opet se pojavili nemiri. Javni bilježnik dr. Anton Rojc na Jelačićevom trgu (u kući Živkovićevoj sada br. 12), sam je od svoje volje skinuo carski grb i zamijenio ga sa narodnim trojednim (hrvatsko-slavonsko-dalmatinskim). U 7 sati na večer sakupilo se oko 250 vojnika 58 pukovnije, koji su narodni trojedni grb skinuli. Svjetina poče vikati i zahtijevati da se zvoni na uzbunu. U isti čas zatvore se svi dučani i krčme. Vidivši vojnici da će doći do tučnjave odbježali su u Petrinjsku ulicu. Gradjanstvo je smjesta pošlo na gradsku vijećnicu u Gospodsku ulicu (sada ulica Ćirila i Metoda) i zahtjevalo od načelnika Frigana, da se deputacija gradskih zastupnika pošalje banu generalu Šokčeviću. To je učinjeno. Ban obeća da će dati povesti istragu, a krivci uzbune da će biti kažnjeni. Ban kao vrhovni zapovjednik zagrebačke posade zapovijedi da se svi vojnici povuku u vojarne. Još je ustanovljeno da su vojnici držali stražu pred jednom gostionom, gdje je Njemačka kazališna družina držala predstave.

August Dutković bio je kao gradski zastupnik predsjednik redarstvenog odbora. On je još u noći na 1. travnja pismeno zamolio načelnika Frigana

[11]) »Narodne Novine« od 13. kolovoza 1860. službeno javljaju, da je Josip Premru, ravnatelj zagrebačke gimnazije premješten u Celje. Ravnateljske poslove preuzeo je gimnazijalni učitelj Adolf W e b e r, poznati hrvatski rodoljub.

Iz starog popisa začasnih građana vidimo, da je Josip Premru na sjednici Gradskog zastupstva 29. ožujka 1856. izabran začasnim građaninom. Ovaj izbor svakako nije bio častan za grad Zagreb, koji je uvijek bio središte hrvatske misli. Nije se za čuditi, da se je to dogodilo u doba krutog apsolutizma, kada su ovakovi izbori po »befelu« uvijek mogući. Grad Zagreb doskora je priredio dostojnu poputnicu ravnatelju Premru-u, kao i svim tuđinskim hrvatožderima.

da na 1. travnja 1861. sazove sjednicu gradskog zastupstva. Sjednica je na taj dan sazvana. Zaključeno je, da se odstrane hrvatsko-njemački ulični napisi, a ujedno je zaključeno, da se po želji građanstva po starom običaju opet svaku večer zvoni na tornju Žvercih. U ljeti zvonilo se je u 10, a u zimi u 9 sati. Zvonjenje započelo je 1. svibnja 1861. Noćni stražar na Žvercima imao je i nadalje cijelu noć bditi i paziti gdje bi se vatra dogodila. Za dokaz tome mora svaki četvrt ure udariti po zvonu. Ova odredba proglašena je 9. travnja bubnjem i u novinama. (Grad. arhiv br. 1651—1861.).

Vjekoslav Frigan nakon apsolutizma prvi gradski načelnik izabran 11. ožujka 1861.

Kako je u prošlim nemirima bilo i šegrta i trgovačko-obrtničkih pomoćnika od kojih su neki po redarstvu zatvoreni. Zastupstvo odredilo je, da se ti momci puste na slobodu, ali uz jamstvo njihovih poslodavaca. Posebnim oglasom pozvano je pučanstvo na red, a izabran je odbor gradskih zastupnika za opću sigurnost, kojeg su sačinjavali: Vjekoslav Barbot, Gjuro Crnadak, August Dutković, Miroslav Horaček, Dragutin Leutzendorf, Dr. Mavro Sachs, Dr. Mirko pl. Šuhaj i Robert Zlatarović. Predsjednikom odbora izabran je August Dutković.

Na 3. travnja 1861. pošli su đaci na Katarinski trg pa su na pravoslavnoj akademiji skinuli hrvatski grb te ga predvođeni sveučilišnom zasta-

vom uz pjevanje narodnih pjesama odnijeli na Jelačić trg i tamo ga smjestili na kuću u kojoj je bilježnik Roic imao pisarnu. Nakon toga su se vratili u Akademiju gdje su zastavu pohranili i onda se mirno razišli.

Na 6. travnja 1861. izašla je pred tridesetnicu i druge državne urede vojska u paradnim odorama, po jedna satnija krajišnika pred svakim uredom. U prisuću dotičnih uredskih činovnika uspostavili su grbove sa carskim orlovima. Prisutni službenici sa vojskom popratili su taj čin sa obligatnim poklikom »Vivat«, a palile su se salve. Dok su se te parade obavljale pred uredima izašla je ostala cijelokupna vojska sa topništvom i glazbom na čelu sa generalom i banom Šokčevićem na vojno vježbalište, gdje je bila priređena svečanost u znak počasti carskim orlovima, koji su tobože bili »obešćašćeni«.

U gradu je bio mir. »Pozor« od 6. travnja 1861. kaže, da se je Hrvatski Narod prigodom vojničkih svečanosti sjetio stiha iz igrokaza »Vilim Tell«.[12])

»Gola, bosa, golotinja samo
jošte ovud prođe, da prkosi
pravi ljudi radje ti obidju
sve ulice, nego.....«

Na 8. travnja 1861. stiže na Gradsko poglavarstvo sa strane »K. K. Landes General Kommando in Agram«, prijava od 5. travnja 1861. br. 490, u kojoj se javlja da se je pred »Transporthausom«, sakupila skupina đaka i civila u namjeri da nad vratima stojećega »K. K. Adlera« na zemlju bace, što je ali pridošloj vojničkoj straži uspjelo zapriječiti. »General Komando« moli Gradsko poglavarstvo, da takove demonstracije u buduće zapriječi. Gradsko poglavarstvo stavilo je tu prijavu »medju diela«, jer su već za takove slučajeve izdane shodne naredbe. (Grad. arhiv br. 1305—1861.)

Na 7. travnja 1861. obdržana je izvanredna sjednica Gradskog zastupstva. Glavni predmet rasprave bilo je pitanje hoće li se ostati kod zaključka od 3. travnja, t. j. da se kralju u Beč pošalje gradska deputacija, koja bi molila premještenje pukovnije nadvojvode Stjepana. Većina zastupstva izjavila se je, da se deputacija pošalje. Za deputirce izabrani su gradski zastupnici: Arešić, Crnadak i Dutković. Ujedno je brzojavno zamoljen dvorski Dikasterij,[13]) da za zagrebačku deputaciju kod kralja isposluje

[12]) »Wilim Tell« igrokaz u 5 čina od Fridrika Schillera, davan je prvi puta u Zagrebu 4. travnja 1861., u korist Mace Perisove, glumice na zagrebačkom kazalištu.

[13]) Nakon uvedenja ustavnog stanja osnovan je kod centralne vlade u Beču kraljevim dekretom od 5. prosinca 1860., privremeni kr. dvorski, »Dikasterij hrvatsko-slavonski«. Dikasterij je nastao od hrvatsko-slavonskog odsjeka, koji je postojao kod ministarstva nutarnjih djela u Beču. Predsjednik Dikasterija zastupao je Hrvatsku i Slavoniju u ministarstvu. Djelokrug zasjecao je u političku upravu, pravosuđe te bogoštovlje i nastavu. Predlozi tada sazvane Banske konferencije u predmetu organizacije županija predlagali

audijenciju. Na tu brzojavku primilo je Gradsko poglavarstvo otpis bana Šokčevića od 10. travnja 1861. br. 46-Prs, u kojem se javlja da nema zaprijeke da se Gradska deputacija pošalje. (Grad. arhiv br. 1439—1861.) Na istoj sjednici izabran je odbor građana, koji će kao miritelji nastojati, da se u gradu mir uzdrži. O tom je građanstvu izdan poseban proglas.

August Dutković napisao je svršetkom 1861. »Memorandum«[14]) o poslanstvu gradskih zastupnika u Beču. Tu prikazuje svoja opažanja prigodom

su se bečkoj vladi putem Dikasterija. Kraljevim ručnim pismom od 28. prosinca 1860. imenovan je predsjednikom Dikasterija državni nadsavjetnik i banski savjetnik Ivan Mažuranić. Ovo imenovanje javio je ban Šokčević Gradskom poglavarstvu dopisom od 12. siječnja 1861. br. 63-Prs. (Grad. arhiv br. 241—1861.)

Kada je Dikasterij započeo djelovanje stiže Gradskom poglavarstvu od predsjednika c. Kr. hrv. slav. Namjesništva otpis od 28. siječnja 1861. br. 225-Prs. Isti glasi: »Budući, da je privr. hrvatsko-slavonski dvorski Dikasterij 25. siječnja o. g. započeo djelatnost svoju, to prestaje time dielatnost c. Kr. državnog ministarstva glede kraljevinah Hervatske i Slavonije. Gradskom poglavarstvu priopćuje se to uslied dopisa c. Kr. državnog ministarstva od 14. siečnja 1861. br. 399.« Ovaj otpis pročitan je na sjednici Gradskog zastupstva 11. travnja 1861. (Grad. arhiv br. 435—1861.)

Kraljevim riješenjem od 3. veljače 1862. uređena je »Kraljevska dvorska kancelarija za kraljevinu Dalmaciju, Hervatsku i Slavoniju.« Dvorska kancelarija preuzela je poslove Dikasterija i poseban djelokrug koji su imala obstojeća ministarstva unutarnjih poslova, bogoštovlja i nastave te pravosuđa »naprama kraljevini Hrvatsko-slavonskoj, no s onimi promienami, koje su potrebite obzirom na obći državni ustav cesarevine i obzirom na ponovljeni ustav navedene Kraljevine.« Tako kaže dopis dvorskog kancelara od 9. ožujka 1862. br. 121-Prs, kojeg ban Šokčević priopćuje Gradskom poglavarstvu riješenjem od 16. ožujka 1862. br. 362-Prs. (Grad. arhiv br. 1810—1862.)

Ustrojenje Dvorske kancelarije Gradsko zastupstvo uzelo je na znanje na sjednici 28. travnja 1862. pa je o tom podnešena pretstavka Kralju Franji Josipu i Dvorskoj kancelariji. (Grad. arhiv br. 2608—1862.)

Dvorska kancelarija bude ukinuta kraljevim ručnim pismom od 28. siječnja 1869., pa je 31. siječnja 1869. prestala djelovati. Ovo je uslijedilo nakon što je stupila na snagu zlosretna Ugarsko-Hrvatska nagodba. Ukinuće dvorske kancelarije saopćilo je namjesničko vijeće Gradskom poglavarstvu otpisom od 2. veljače 1869. br. 1564. (Grad. arhiv br. 389—1869.)

Zakonskim člankom od 20 travnja 1869. ustrojena je »Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska Vlada«, pa je 16. kolovoza 1869. započela djelovati. (Ukinuta je koncem ožujka 1923.) Istovremeno je ukinuto Namjesničko vijeće. Ove promjene uzelo je na znanje Gradsko zastupstvo na sjednici 20. rujna 1869. (Grad. arhiv br. 3130—1869.)

[14]) Dutkovićev »Memorandum« kao i ostale zabilješke o njegovom društvenom i političkom i kulturnom djelovanju pisane su po njemu vlastoručno. Mnogi događaji podkrijepljeni su pripadajućim izvornim dokumentima. Bilješke su zanimive i važne za zagrebačku historiju, druge polovine prošlog stoljeća. One donose mnoge još nepoznate potankosti, koje se odnose na tadanji zagrebački život.

Radi ograničenog prostora našeg »Zagreba« prinuždeni smo da sadržaj bilješki donosimo skraćeno. Dutkovićeve bilješke dobrohotno nam je ustupio g. dr. Marko Kostrenčić, sveučilišni profesor i bivši ban Savske banovine, koji je po majci Dutkovićev unuk.

desivših se događaja mjeseca travnja 1861., a zatim susretaj sa kraljem Franjo Josipom i nadvojvodom Rajnerom. Dutković u »Memorandumu« veli ovo:

»Zima god. 1860. (nakon proglašenja ustavnog stanja) u Zagrebu protekla je u znaku svagdašnjih manifestacija, koje nisu rađale nikakovim većim posljedicama izim neznatnih policajnih afera.«

Glede deputacije kaže Dutković: »Pročulo se po Zagrebu, da je car Franjo Josip neizmjerno razjaren na Zagrepčane, što su zamolili premještenje pukovnije nadvojvode Stjepana. Uslijed toga govorilo se je, da gradska deputacija neće audijencije dobiti. Kada je audijencija ipak dozvoljena, nastala je među članovima deputacije neka bojazan, a to sve zato, što su se bojali careve nemilosti. — Gradski zastupnici Arešić i Crnadak ispričavali su se bolešću i inim kojekakovim nenadanim slučajevima. Usljed toga je Gradsko zastupstvo na sjednici 11. travnja 1861. izabralo druge deputirce i to: Miroslava Horačeka, Roberta Zlatarovića, Ferdu Vinklera i Augusta Dutkovića. Deputircima izdani su dekreti u kojem je naročito rečeno: »te da od nj. Veličanstva izmolite da on ovdašnju posadu puka nadvojvode Stjepana iz naše domovine najmilostivije odstraniti dostoji«. Za predvoditelja deputacije određen je August Dutković. (Grad. arhiv br. 1353—1861.) Kod toga spisa prileži i predstavka na kralja. Predstavka započinje ovim riječima: »Dne 2. travnja t. g. pred večer počini momčad u ovdašnjoj posadi nalazeće se pukovnije nadvojvode Stjepana br. 58 izgred kojemu u analih ovog kr. i sl. glavnog grada do danas primiera neimade.«

Na 20. travnja krenula je gradska deputacija u Beč. Sad Dutković opisuje događaje u Beču te kaže da su najprije pohitili u dvorski Dikasterij u namjeri da se obavijeste kako se zagrebačka stvar na dvoru promatra. Tu su doznali da je car jako razljučen, pa prema tome postoji slaba nada u kakav uspjeh.

Na 24. travnja pođe Dutković u kabinetsku kancelariju gdje je doznao da će zagrebačko izaslanstvo u audijenciju biti primljeno 26. travnja u 11 sati prije podne. Ujedno je u dvorskoj kancelariji našao pukovnika K. kojeg je Dutković poznavao još iz god. 1848., kad je K. kao natporučnik služio u Zagrebu kod pukovnije Hessa. Istodobno bio je Dutković nadporučnik kod građanske Narodne straže. Pukovnik K. dade Dutkoviću prijateljski savjet, neka se zagrebačka deputacija poslije audijencije kod cara, predstavi nadvojvodi Raineru, te njega zamoli za posredovanje kod cara. Nadvojvoda Rajner bio je god. 1861. predsjednik državnog carskog vijeća, te intimni poslovni savjetnik Franje Josipa.

Na 26. travnja u 11 sati prije podne stupila je zagrebačka deputacija pred cara i kralja Franju Josipa. Dutković, Vinkler i Zlatarović bili su odjeveni u hrvatsko-madžarske svečane gala odore, a Horaček u fraku.

Dutković u svom »Memorandumu« točno piše kako je cara u njemačkom jeziku nagovorio:

»Euere k. k. Majestät! Allergnädigster Herr! Die Euerer Majestät steets allergetreuste Landes Hauptstadt Croatiens waget durch uns mit kindlichen Vertrauen und Liebe die Stuffen des geheiligten Thrones Eu. Majestät zu betretten, um die Allerhöchste Mild seines Allergnädigsten Herrschers zu erflehen . . .«

U daljnjem govoru nastavio je Dutković, da su se žalosni događaji desili od kojih je grad Zagreb posljednjih dana uzbuđen bio. Ti događaji su od većine građanstva sa prezirom osuđeni i proklinjani. Uslijed toga nukaju deputaciju da drhćućim glasom kralju izjavi, iako su krivci već eksemplarno kažnjeni, da je ipak potrebno da se nemogući kontakt između protivnika (građanstva i vojske) uredi tako, da se sada stojeća pukovnija iz Zagreba premjesti, što deputacija od kralja moli.

Dutković je pretstavku gradskog zastupstva za vrijeme govora držao u ruci, pa ju je predao caru, koji ju naglo oduzme i (njemački) reče:

»Ne mogu razumjeti kako se grad Zagreb usuđuje pred mene doći sa takovim zahtjevom. Grad Zagreb kome sam svakom zgodom pokazivao brigu i ljubav, vraća mi to uvredom mojih ratnih simbola, (dvoglavog orla), kojeg je njegovo stanovništvo prezirno povrijedilo i nogama gazilo. Ja ću shodno odrediti.«

Dutković primjećuje da je ovaj oštar carev odgovor mogao služiti kao znak za odlazak, ali je ipak caru odgovorio: »Veličanstvo neka mi bude dozvoljeno nešta primjetiti.«

Car, koji je za vrijeme Dutkovićevog govora na stranu gledao, najednom se okrenu naglo prema Dutkoviću te ga oštro pogleda u lice, pa je Dutković to držao znakom da govori i stoga nastavi: »Pogrda carskog orla koja se je na 30. ožujka 1861. u Zagrebu dogodila nije izvršena po građanstvu, već isključivo po uličnoj mladeži. Kakogod čin nije oprostiv, a krivci su kažnjeni, ipak se mora uvažiti, da je povrijeđeni državni grb (dvoglavi orao) za našu zemlju neustavan, obzirom na proklamirani manifest od 20. listopada 1860. (listopadska diploma), po kojem bi se imao zamijeniti sa narodnim grbom. Nadalje je povreda narodnog grba (po vojnicima) izazvala revanche. Regularna vojska ne može si u pravno uređenoj državi sama zadovoljštinu uzimati. Uvjereni smo da će Njegovo Veličanstvo našu molbu sa pravednim obzirom riješiti.«

Na ovaj Dutkovićev govor car je nešto blaže odgovorio: »Ja ću događaje dati istražiti i što je pravo, to ću odrediti.«

Predstavku koju je car u ruci držao i sa njom se za vrijeme govora po nozi udarao, bacio je na nedaleki pozlačeni trimo. Naklonio se deputaciji koja je na to izašla.

Dutković primjećuje, da su njegovi sudruzi (Horaček, Vinkler i Zlatarević), kod izlaska iz careve sobe bili sasma utučeni. Odlučili su da sa slijedećim vlakom kući otputuju. Dutković ih ali nije pustio iz razloga, da se slijedeći dan mogu predstaviti nadvojvodi Reineru. U tu svrhu se Dutković odmah odveze u palaču carskog državnog vijeća, da tamo kod nadvojvode isposluje audijenciju. Kako nadvojvode nije bilo, to ga je u predsjedničkoj dvorani primio tajni savjetnik grof Bombeles, koji je rekao da se nadvojvoda Reiner nadao dolasku gradskog izaslanstva, pa će ih slijedeći dan na 27. travnja u 12 sati o podne rado primiti.

Dutković je isti dan pismeno izvjestio Gradsko poglavarstvo o uspjehu audijencije kod kralja i javio da će se poći i nadvojvodi Reineru. Kasnije je ustanovio da tom njegovom izvještaju u gradskoj pismohrani ni traga neima.

Na 27. travnja u 12 sati našli su se gradski deputirci u dvorani državnog vijeća, gdje su čekali nadvojvodu Reinera. Nakon kratkog čekanja najavi bubanj carske straže da nadvojvoda dolazi. Odmah zatim bili su deputirci odvedeni u dvoranu gdje se je nalazio nadvojvoda i upravo presvlačio odoru. On mi odmah reče na njemački:

»Ja sam zakasnio. Oprostite mi što me vidite tako neuređenog, ja nisam htio da gospoda čekaju. Međutim sam doznao da ste kod Njegovog Veličanstva kralja jako nemilostivo primljeni. Car je nad zagrebačkim događajima ozlovoljen, a gospoda će priznati nije bez razloga.« Kod toga je nadvojvoda doslovno opetovao neke riječi, koje je car deputaciji dan prije spočitnuo. Zatim nastavi: »Međutim gospoda neka ne gube nade, sve se može na vaše zadovoljstvo svršiti. Molim vas pripovijedajte kako je došlo do trganja obih grbova.« Dutković je nadvojvodi opisao zagrebačke događaje, a dodao je i one primjetbe koje je o tom kazao caru. Ujedno je zamolio nadvojvodu da bude posrednikom kod cara, da se zaštiti pravedna molba grada Zagreba. Nadvojvoda odvrati da je već i dosada Zagrepčane pred carem zagovarao. Ipak će trajati podulje vrijeme, da se kod cara isposluje odredba, kojom bi se pukovnija nadvojvode Stjepana i prividno kaznila, jer kod cara ta pukovnija uživa veliku milost. Prema tome će se želji Zagreba, da se pukovnija premjesti, moći zadovoljiti tekar nakon nekoliko mjeseci. Ujedno je nadvojvoda primjetio da će zagrebačko građanstvo od strane vojnika biti zaštićeno. Pukovnija nadvojvode Stjepana premještena je iz Zagreba u mjesecu rujnu 1861., čime je zagrepčanima dana zadovoljština.

Dutković završava time svoj »Memorandum« o tom poslanstvu u Beču, te kaže da je o svemu gradsko zastupstvo izvijestio. Na žalost izvornih zapisnika sjednica gradskog zastupstva od 1861. nema, a i spisi odnoseći se na događaje mjeseca travnja 1861. su nestali, uslijed toga se dalji podaci

ne mogu donijeti. Tadanje zagrebačke novine nakon svršenih demonstracija nisu daljnji razvitak događaja pratile.

Dutković koji još dodaje, da nebi tko mislio, da je on tu kritičnu misiju u Beču prihvatio iz financijskih interesa, poklonio je gradu pripadajući mu iznos putnog troška, što je Gradsko zastupstvo sa zahvalnošću uzelo na znanje. Tako je Dutković shvaćao i vršio čast i dužnost gradskog zastupnika. U tome pogledu mogao bi biti uzorom i današnjici, jer Dutković dnevnica nije htio primati . . . ! (Nastavit će se.)

Oton Šik, rav. Međunarodne banke:

ZAGREBE – ŠTO POSTADE OD TEBE

Posljednjih godina čujem često iz ustiju starijih Zagrepčana ponosni usklik: »Zagrebe — što postade od tebe!«

Te riječi upotrebljavaju, kada se dive velikom napretku našeg Zagreba, bilo u pogledu njegove izgradnje — kad zapaze prvi put novo podignute velegradske četvrti ili pojedine zgrade vanrednih razmjera, bilo gledom na promet — kada primjete kako se na stanovitim točkama grada razvila osobita živahnost, a sjećaju se sitnih prilika unatrag nekoliko desetljeća.

Hoću ispitati ,da li su se te prilike doista tako promijenile, da je to divljenje, a po tome i taj usklik pun ponosa, opravdan.

Htio bih stoga prikazati razvoj Zagreba za posljednjih kojih 45—50 godina.

Neće to biti nikakova iscrpna radnja ni znanstvena rasprava, u kojoj bi došao do izražaja postepeni razvitak Zagreba prošlih decenija. Tomu bi bilo potrebno posebnog proučavanja, stručno znanje, a konačno i prostor, koji u našem mjesečniku naravski ne stoji na raspolaganje.

Pokušat ću jedino nanizati naskroz laički način podatke o Zagrebu u pogledu njegove izgradnje, općih prosvjetno društvenih i privrednih prilika. I to na način, da ću u jednom članku navesti brojke prema stanju početkom devedesetih godina, a u drugom prema stanju kakovo je danas. Uspoređujući pojedine podatke u oba ova članka, čitatelj će si sam moći stvoriti sliku o golemom napretku Zagreba u spomenutom vremenskom razdoblju.

I. ZAGREB GODINE 1892.

Izabrao sam g. 1892. kao godinu na kojoj osnivam ovo razmatranje iz dva razloga: prvo, što mi je Zagreb od tada poznat iz vlastitog opažanja, a drugo, što mi je slučajno pala u ruke knjižica sa opisom glavnog grada

naše Hrvatske domovine, izdana iste godine iz koje vadim odnosne podatke.

To je malo, otrcano i požutilo djelce, sa naslovom: »Zagreb i okolica, kažiput za uroñenike i strance«. Sa 43 slike i 2 nacrta. Složio A. Hudovski, gradski vijećnik. Tisak Dionèke tiskare 1892.

Pisac tog »kažiputa« navaña uvodno u svojoj skromnosti, da je ta njegova radnja tek »kazalo k jur postojećim knjigama, radećim o postanku, razvoju i sadašnjem stanju grada Zagreba«.

Kako sam već spomenuo, osvrnut ću se od svega toga jedino na potonje t. j. sadašnje stanje grada Zagreba, što znači situaciju u g. 1892.

Zagreb je bio tada još malen grad, i po broju stanovnika i po prostoru, što ga je zapremao i konačno, po prometu, koji se u njemu odvijao, pa prema tomu i po važnosti, što su mu je u svijetu pripisivali.

Po brojenju od 1. siječnja 1891. iznosi njegovo pučanstvo 40.268 duša.

Izgrañen je bio u glavnom na površini koju čine današnja prva tri gradska kotara: I. Gornji Grad, II. Donji Grad, III. Kaptol sa Novom Vesi i sa Vlaškom ulicom. Pojedine ceste sa svojim nuzulicama i uličicama — a to su t. zv. glavne ceste, koje spajaju grad sa ostalim svijetom (kao Ilica, Vlaška ulica, Savska cesta itd.) sizale su i preko ovih uskih granica. Ali u svojim udaljenijim dijelovima od središta ostavljale su sa raštrkanim malim kućicama i prekidima neizgradjenih ploha potpuno dojam pokrajinskoga mjesta, pa čak i sela.

Da si uzmognemo stvoriti pravu sliku o tome kako je taj izgrañeni prostor bio malen u poredbi sa teritorijem, koji je danas zapremljen, potebno je da prikažem kolike su se i koje ulice i trgovi nalazili na zemljištu onih navedenih triju kotara. Poznavalac Zagreba razabrat će na prvi pogled, da golem broj današnjih ulica itd. onda još nije postojao.

Popis tih tadanjih komunikacija ne će biti odviše dug, s razloga, što ih nije bilo odviše mnogo.

Počet ću sa povjesnim tlom, t. j. sa Gornjim gradom, odnosno I. kotarom. Skučen njegov kompleks ostao je baš tako malen, kakav je i bio, — kojih 22.000 hv^2, a to je mnogo manje od površine »Mirogoja«, današnjeg grada mrtvih — jer je već u ono vrijeme bio sav izgrañen, pa se nije imao kamo širiti.

Tu otpada potreba nabrajanja pojedinih ulica, budući da je ostalo sve onako kako je i bilo, tek su nekoje ulice nažalost promijenile svoje ime.

Ukupni broj ulica i trgova Gornjega grada iznašao je 22.

Tihe su bile te gornjogradske ulice i trgovi usprkos mnogih ureda i oblasti u njima. Jedino za vrijeme demonstracija, a tih je bilo često — brujilo je i šumilo u »gradu na brdu Gradcu«.

Ni II. kotar, t. j. Donji grad, nije zapremao svojim prostorom neke gigantske proporcije.

Geometrijski oblik prostora, viđenog u ono doba ulicama, vodovodom, kanalizacijom i rasvjetom — ne uzimajući u obzir spomenute glavne ceste itd. — bijaše pačetvorina. Njene dulje strane mjerile su po prilici 7—800 m, a kraće oko 400 m.

Sve ulice i trgovi u tom prostoru bile su grupirane oko središta grada, Jelačićevog trga i njegove glavne prometne žile Ilice. Sjeverna strana sizala je od Jelačićevog trga Ilicom otprilike do Frankopanske ulice. Zapadnu liniju činila je Frankopanska ulica do Sveučilišnog trga.

Jedna međa bila je Kukovićeva ulica do Akademičkog trga. Odavle je vodila Nova cesta do (prije kratkog vremena prometu predanog) državnog kolodvora.

S obih strana ove nasipane ceste širila su se počevši od Katančićeve ulice sa zapada, a Matičine ulice s istoka, kukuruzna polja, koja su ležala duboko u jami.

Konačno, istočnu granicu činila je Petrinjska ulica (sa početkom Đorđićeve te Boškovićeve ulice) i istočna strana Jelačićevog trga sa Jurišićevom ulicom) i nuzulicama Ružićinom, Palmotićevom i Draškovićevom).

U ovoj opisanoj četvorini nalazilo se neko 19 ulica i trgova viđenih sa pločnikom i kolnikom.

To su bile — osim već navedenih — još slijedeće: Nikolićeva, Marovska, Samostanska, Berislavićeva, Gundulićeva, Preradovićeva, Gajeva i Marije Valerije, te trgovi Zrinjski, Akademički i Preradovićev.

Sve što je prelazilo neoznačeni okvir, nije još bilo regulirano u današnjem smislu.

Bilo je doduše već projektiranih komunikacija, koje su prolazile vrtovima, poljima, vinogradima, pa čak i dvorištima, ali niti su bile po kakovom nacrtu izgrađene, niti su još imale imena. Naličile su više seoskim drumovima, putevima i stazama, a nazivali su ih po domaći: Poljski put, Magazinska cesta, Nova ulica, Željeznička cesta itd.

I to je eto pretstavljalo zapravo Donji grad.

Preostaje još III. kotar: Kaptol sa Novom Vesi i Vlaškom ulicom.

Dodajemo li ovima još Opatovinu, Dolac, Nadbiskupski trg, Pod Zidom, Potok, Ribnjak i Bakačevu licu, nabrojili smo sve ulice itd. i ovog kotara, kojih je bilo jedno 13.

Cijeli tadanji Zagreb imao je po navedenom:

u I. kotaru	22	ulice itd.
u II. kotaru	19	ulica »
u III. kotaru	13	» »
izvan granica ovih kotara	15	» »
prema tome ukupni broj	69	ulica itd.

Osobni promet u tom malom gradu obavljao je konjski tramvaj, svojina Belgijskog društva, sa cca 24 kolica. Ova su kretala od Vodovodne ulice do Tvornice cognaca, nedjeljom i svecima čak do Maksimira, zatim od Južnog do »Novog kolodvora« i konačno do Savskog mosta. Pruga bijaše uska (50 cm) jednotračna sa izgibalištima.

Osim toga bilo je još fijakera, hotelskih omnibusa od kolodvora i do njega, a imućne obitelji imale su i svoje vlastite kočije.

Električnog tramvaja, autobusa, taksametra, privatnih automobila osobnih i teretnih, motornih vozila, a isto tako ni aeroplana, pa prema tome ni zračnog prometa nije bilo.

Rasvjetu u unutrašnjim dijelovima grada davala je Plinara, vlasništvo Augsburškog društva, dok su se na periferiji upotrebljavale petrolejske svjetiljke.

Tada još kod nas nije postojala električna rasvjeta. Plin je bio uveden tek u malom broju kuća, i to samo u rasvjetne svrhe. Isto tako nije bilo u većini stanova instalirano ni kupaonica ili drugih higijenskih uređaja. Nije bilo ni centralnog ili Narag loženja, tekuće vode, lifta, dizalice za tovar itd. Samo najbolji stanovi imali su i sobu za služinčad, izbu, predsobu ili hal.

Kod gradnje su se rabile opeke i kamen. Cement odnosno beton, pa armirani beton nije se upotrebljavao. Najviše kuće bile su dvokatnice, iznimno trokatnice. Četverokatnice nisu se još dugo smjele podizati radi opasnosti potresa.

Pošta se nalazila na uglu Gajeve i Nikolićeve ulice u kući baruna Nikolića, a brzojavni ured u Gundulićevoj ulici br. 5, dočim telefonska centrala — sa 60 pretplatnika — privatno poduzeće otpremničke tvrtke Vilima Schwarza, u II. katu kuće na uglu Duge ulice i Krvavog mosta.

O automatskom telefonskom spajanju, još dugo nismo ni sanjali. Interurbani telefonski razgovori i to sa Bečom ili Peštom, bili su događaj o kojima se pričalo i prepričavalo. Za radio prenos i bežični brzojav još se nije znalo.

Prvi pisaći strojevi, naravno sa nevidljivim pismom i jastučićem za boju, a ne sa vrpcom, stigli su na ogled u Zagreb te godine o kojoj pišem. Diktafoni, parlografi, računske mašine još uopće nisu postojale.

Policija sa jedno 50 gradskih stražara bila je smještena u Gajevoj ulici. T. zv. Crlena lampa u zgradi Bolnice milosrdne braće, tek kasnije se preselila na Zrinjski trg, na ono mjesto gdje je nekoliko godina iza toga sagrađena palača Hrv.-slav. zem. hipotekarne banke.

Učevni zavodi su u Zagrebu 90-tih godina slijedeći:

Kr. sveučilište, sa svega tri fakulteta: pravnim, teološkim i filozofskim, kojem je dodat farmaceutski tečaj.

Tehničkog i medicinskog fakulteta još nije bilo. Ovi su ostvareni tek poslije četvrt stoljeća, po tadanjem podbanu Dr. h. c. Milanu Rojcu, uzor rodoljubu, čovjeku od velike zasluge za otadžbinu.

Profesora imalo je sveučilište 26 redovitih, 6 izvanrednih i 13 privatnih docenata. U zimskom semestru 1981./2. upisano je bilo 415 slušača.

Kr. gimnazija, jedina u Zagrebu, imala je 8 razreda — sa po dvije paralelke za prva 3 godišta, a po jednom za 4. i 5. razred. Predavalo je 35 profesora, a đaka je bilo 1891./2. god. 802.

Kr. realka, također jedina u gradu, brojila je god. 1891./2. samo 7 razreda sa 20 profesora i 297 učenika.

Na višoj Trgovačkoj školi u 3 njezina tečaja djelovalo je god. 1891./2. 13 nastavnika, a upisano je bilo u svemu 47 učenika.

Još je postojala muške i ženska Učiteljska preparandija, Zemaljski glazbeni zavod, osnovan 1827. god. i druge stručne škole, kao Obrtna škola, Tkalačka i Primaljska.

Pučkih (osnovnih) škola ima 11 ,od njih 5 za dječake i 6 za djevojčice, sa ukupno 76 učiteljskih sila, a polazilo ih je u navedenoj godini 1.486 učenika i 1.289 učenica.

Konačno su još postojala 3 dječja vrtića, koje je polazilo g. 1891./2. 346 djece.

Umjetnost reprezentiralo je onda kod nas u prvom redu Narodno kazalište. Glumilo se na hrvatskom jeziku. Iznimku su činila jedino gostovanja. Njemački jezik bio je uopće isključen. Davale su se dramske pretstave i tu i tamo po koja opereta.

To je bilo veliko doba naše Thalije, početak Miletićeve ere. Bogodani umjetnici Fijan, Mandrović, Dimitrijević, Marija Ružička-Strozzi, Sajevićka, Šramica i drugi djelovali su na njenoj pozornici; Salvini, Novelli, Zacconi, Sarah Bernhardova dolazili su na gostovanja; Zagreb se oduševljavao za svoje miljenike.

Nema u ono blaženo doba kod nas kinematografa ni njemih ni zvučnih, Edisonov fonograf, gramofon, radio aparata ni sa slušalicama ni sa zvučnikom, sve to je još nepoznato.

Na sajmištu pred sveučilištem, baš tamo gdje se nalazi Hrvatsko narodno kazalište, dolazi od vremena do vremena po koja menažerija, panorama, panoptikum, ili se producira koji putujući cirkus. Posjećivalo je te priredbe i staro i mlado iz svih slojeva pučanstva.

Postojalo je nadalje zagrebačko društvo umjetnosti i umjetnog obrta, od god. 1879. Njegovim nastojanjem došlo je do osnutka Zemaljske obrtne škole. Brojilo je 66 članova.

Još je djelovalo Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« osnovano god. 1862. sa 896 članova, »Sloga« sa 282 člana, te »Merkur« sa 272 člana.

Literarnih i stručnih društava bilo je nekoliko. Na prvom mjestu treba spomenuti Maticu Hrvatsku. Od osnutka god. 1877. pa do konca 1891. objelodanila je 120 knjiga, a raspačala od njih 700.000 primjeraka među članovima, kojih je bilo 8.100. Dalje treba spomenuti Društvo Sv. Jeronima, Društvo inžinira i arhitekata, Pravničko društvo, Učiteljsko društvo, Društvo stenografa itd.

Šport, t. j. ono što se danas pod tim nazivom razumijeva, nije se još bio razvio kod nas. Gombalo se, nešto planinarilo, klizalo, bicikliralo, i to još mnogo na visokom kotaču. Prva utakmica domaćih vozača održala se god. 1891., a prva međunarodna tek slijedeće godine.

Još se gajio mačevalački šport i to na visokim i srednjim učilištima.

Društva koja su si postavila zadaću: »Promicati jačanje tijela gombanjem i turistikom svojih članova« bila su kod nas slijedeća:

Hrvatski Sokol od god. 1874. sa 793 člana, Hrvatsko planinarsko društvo od god. 1875. sa 352 člana, I. Hrvatsko sklizalačko društvo od god. 1877. sa 158 članova te konačno biciklističko društvo »Sokol«.

Nogomet bio je tek u zametku. Igralo se bez ikakovih pravila. Igrači bi se razdijelili u dvije grupe i tjerali bi loptu po polju, gdje je danas zgrada Realne gimnazije. Tenis igrala je samo aristokracija. O automobilizmu ni govora.Skijanje uopće još nije bilo poznato. Konjske se trke kod nas nisu održavale, a pod plivanjem sa razumijevalo kupanje. Atletika se sastojala u tome, da se dvojica pograbe u koštac ili tko će dalje baciti kamen. Sve se to odigravalo za vrijeme odmora između dva školska sata, bilo u dvorištu gimnazije na Katarinskom trgu, bilo pred realkom na Griču. Trčalo se oko spomenika Sv. Jurja na Akademskom trgu.

Novinarstvo također još nije bilo osobito razvijeno. Pretplatnika malo, ulična prodaja zabranjena, oglasi rijetki, potpore nikakove. Teško je bilo pod tim okolnostima plaćati papir i tisak; za suradnike nije naravno ništa preostalo.

Od političkih dnevnika izlazili su: »Narodne Novine« od god. 1835., »Agramer Zeitung« od god. 1826. »Obzor« od god. 1860., »Hrvatska« od god. 1886. »Agramer Tagblatt« od god. 1886.

Nadalje tjednici odnosno mjesečnici: »Vijenac«, »Katolički List«, »Glasnik Sv. Josipa«, »Dom i svijet«. Za mladež: »Pobratim«, »Smilje« i »Bršljan; šaljivi listovi: »Zvekan«, »Trn« i »Brico«, te stručne novine: »Gospodarski List« kojeg je izdavalo za naše gospodarstvo zaslužno Hrv.-Slav. gospodarsko društvo, »Seoski gospodar«, »Mjesečnik pravničkog društva«, »Općinar«, »Trgovački vijesnik« itd.

Što se tiče tadanje privrede bili smo potpuno zavisni od Beča i Pešte. Ovo se jasno odrazuje u malom broju postojećih novčanih zavoda t. j.

svega njih pet sekundarnog značenja, a sa svojih 6 tvorničkih poduzeća nije Zagreb igrao važnu ulogu ni u pogledu industrije.

Poslovale su onda slijedeće banke: Podružnica Austro-Ugarske banke (Jelačićev trg 1), Prva Hrvatska Štedionica (Duga ulica 30) osnovana god. 1846. sa dioničkom glavnicom od For. 42.000. Blagajnički je promet god. 1891. iznašao For. 37,700.559. Nekretnine zavoda For. 438.006.— u kojoj je svoti sadržana i zavodska palača.

Hrvatska eskomptna banka (Jelačićev trg 3) osnovana god. 1868. sa dioničkom glavnicom od For. 500.000. Glasom razmjere od 31. XII. 1891. iznašaju ulošci na knjižice i u tekućem računu For. 2,426.820.—, mjenični eskompt For. 1,429.960.—.

Hrvatska komercijalna banka (Marije Valerije ulica 2) osnovana god. 1873. sa glavnicom od For. 500.000. Štedni ulošci 31. XII. 1891. čine For. 632.357.—. Posjeduje vlastitu kuću u Ilici 20 (današnji bazar König) u vrijednosti od For. 80.803.

Zagrebačka štedionica (Ilica 2) sa kapitalom od For. 100.000.—, na koji je bilo uplaćeno 50%.

»Croatia« osiguravajuće društvo (Berislavićeva ulica 2) osnovano god. 1884. na pobudu i uz potporu zagrebačke gradske općine. Do godine 1891. ispostavljeno je 3557 osiguravajućih polica na svotu od For. 25,486.678.—.

Hrv.-slav. zemaljska hipotekarna banka nalazila se tek u osnutku, te je istom slijedeće godine počela sa poslovanjem.

Prema tome je ukupna dionička glavnica svih zagrebačkih banaka iznašala tada nešto preko jedan milijun forinti.

Kako je već navedeno bilo je devedesetih godina na teritoriju grada Zagreba u pogonu 6 tvornica i to:

Zagrebačka tvornica koža (osnovana god. 1869.) sa 400 radnika, Kr. povl. zagrebački parni i umjetni mlin (osnovan god. 1862.) sa 60 radnika, Tvornica parketa i paropila, sa 120 radnika, Zagrebačka plinara (osnovana god. 1862.), koja je god. 1891. dobavljala plin za 612 javnih i 10.500 privatnih plamena, Kr. tvornica duhana sa 650 radnika i radnica, konačno Tvornica cognaca (osnovana god. 1887.).

U gradnji su se nalazila slijedeća industrijska poduzeća:

Zagrebačka dionička pivovara, Strojarnica Kr. Ug. drž. željeznica i Franckova tvornica za kavine surogate.

Broj zaposlenih radnika iznašao je glasom gornjega ukupno oko 1250. Slijedeće godine znatno se povisio no uvijek još nije dosegao drugu hiljadu.

Na temelju naznačenih podataka držim da si svatko može stvoriti sliku Zagreba, kakav je bio prije otprilike pola vijeka.

Ja, a sa mnom sigurno i ostali moji vršnjaci, kada i danas ugledamo u kojoj od naših ulica još preostali red starih kućica — kao na pr. na

desnoj strani Bakačeve ulice, na početku Vlaške ili u sredini Pavla Radića ulice — onda se preda nama ponovo javlja slika našeg dragog i milog Zagreba devedesetih godina.

Sjećamo se tada onog vremenskog razdoblja na koje mislimo, kada govorimo o »našim dobrim starim vremenima«. Dobrim za nas, današnje pedesetgodišnjake, jer smo tada bili još mladi, a dani su nam prolazili bezbrižno. Ali čim su minule te godine i nastupilo novo, dvadeseto stoljeće, započela je kriza, koja još uvijek traje, pa smo u daljnjem životu imali izdržavati teške borbe. Jedni nešto više, drugi nešto manje — lako nije bilo ni jednome.

Osjećam onda opet oko sebe onaj blaženi mir, kojim je tekao život u Zagrebu, bez jačeg uzrujavanja, dan za danom jednak, stegnut u glavnom na interese lokalnog značaja.

Oživljuju mi u mislima ona sitna tramvajska kolica, što ih je vukao uvijek istim tempom onaj vranac ili bijelac široke belgijske pasmine, na čijem vratu je odzvanjalo zvonce: cin — cin — cin, a kopita su udarala na kaldrmu uske pruge kroz Ilicu: tap — tap — tap.

U ušima mi zvuči, kao da je tek nedavno bilo, zvuk nažigača, koji su svake večeri trčali od ulične svjetiljke do svjetiljke i dugim štapom palili oni 612 plinskih plamena: klip klop — klip klop . . .

Čujem opet ono otegnuto: sladoled — siiiladoled — što ga u ljetno doba izvikivaše jedan jedini zagrebačka ambulantni prodavač sladoleda (sa širokim slamnatim šeširom na glavi), maline i vanilija, uvijek maline i vanilije od proizvađačice Lucije Fleggo.

Vidim gradskog stražara Fruka, ozbiljna lica, sa dugačkim ufitiljenim brcima, kako stoji na kojem križanju u Ilici i odrešitim kretnjama, ispruženih ruku upravlja prometom, onim slabim tadanjim prometom.

Siromah Fruk rodio se za 40 godina prerano, pa su ga općenito ismjehivali, konačno i maknuli, a bio je zapravo preteča svih prometnih redara.

To je spoljašnja slika Zagreba kakva mi je ostala u pameti iz moga djetinjstva. Njegov tempo: Adagio — molto moderato.

A u kakvom ritmu teče u njem danas život? Držim da je to »forte«, iz kojeg će postati doskora »fortissimo«. No o tom u slijedećem članku.

Priredio: Viktor Kučinić (Nastavak 3.)

PUČKI TRIBUN GREGORIJE TEPEČIĆ
ILI
PROPAST GRIČKE DEMOKRACIJE GOD. 1622

Slobodni prikaz historijske rasprave Vjekoslava Klaića:
»Statut grada Zagreba od god. 1609 i reforma njegova godine 1618«

GREGORIJE TEPEČIĆ,

uzdarski majstor, član remenarskoga ceha, star oko 45 godina, oženjen, ali bez djece, koliko mu nisu pomrla za vrijeme kuge godine 1600. Tepečić je bolje situirani građanin, napola patricij, jer u zapisniku provedene mu zapljene imetka nakon smrti godine 1622. nalazimo na: tri i po bale

Sedlarska radionica u XVII stoljeću.

darovca, šest srebrenih žlica, srebrene moći, zlatnih dukata po staroj vrednosti, srebrene kupice itd. On kroz 20 godina utječe na gradsku upravu. Već je 1597. godine biran za vijećnika, a poslije toga bude nebrojeno puta juratuš, vijećnik, dekan, senator i tri puta sudac.

Tepečić je kremen poštenja, neustrašivi borac za pravice gričkih purgera, ne sagiba pred nikim šije, velikaše mrzi, jer znade, da te gramzljive i nekrštene duše žele na Griču doći do vlasti samo zato, da osiro-

maše građane i povećaju svoje neizmjerne dohotke. Grgur je Tepečić kroz punih 17 godina pučki tribun i vođa demokratske stranke na Griču. Mnogo je puta kažnjavan, zatvaran, izagnan iz varoši, imetak mu bude zaplijenjen, ali on ne napušta borbe, ne sagiba se, ne traži lične koristi, nije lakom za plemstvom, kao mnogi njegovi cehovski drugovi. Tek mučeničkom smrću prestaje biti opasan oligarhiji. Kod Tepečića opažamo već i jaku nacionalnu svijest, on se iz Slovinca pretvara u Hrvata, pristalica je Frankopanove hrvatske struje u borbi protiv tuđinskih velikaša, kojima je na čelu grof Tomo Erdödy.

NOTAR PETAR PANPETRIĆ

grički meštarski sin, mnogogodišnji notar varoške općine, intelektualni vođa nezadovoljnih demokrata, iza Krušelja svakako najjači inteligenat na Griču; on je redaktor svih mogućih molba i tužba protiv oligarhijske stranke, bio je osuđivan zajedno s ostalim nezadovoljnicima i konačno izagnan iz varoši. Ipak se 1626. pomiri sa senatom i stupa natrag u varošku službu.

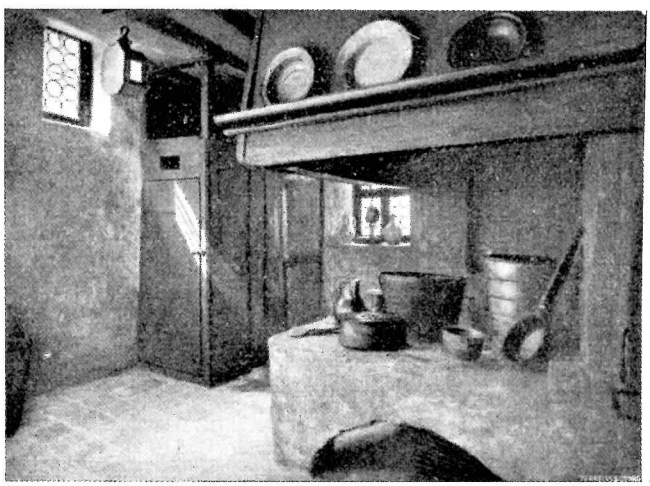

Kuhinja patricijske obitelji.

Panpetrić kroz dugih 15 godina ustraje zajedno s Tepečićem u nejednakoj borbi protiv oligarha. On je kao gradski notar upućen u sve tajne varoške općine i brzo ih javlja dalje: Tepečiću i drugovima. Na svaki način mu je bio poznat i rezultat prvoga tajnog sastanka u kući suca Vlahovića, a isto je tako dobro upućen u smjernice novoga statuta, koji ide za ograničenjem dosadanje slobode. Po svemu izgleda, da pristalice velikaške stranke u početku ni ne slute, da Panpetrić, kao pla-

ćeni varoški notar i vrhovni činovnik magistrata šuruje s puntarima. A još su manje sumnjali, da se njihovi tajni zaključci veoma brzo doznavaju.

Samo se tako mogu protumačiti burni događaji, koji su se na Griču brzo — nakon tajnoga sastanka oligarha — počeli zbivati.

PRVI NEMIRI U VIJEĆNICI.

Kad je godine 1605. izabrana nova gradska uprava na čelu sa sucem Vlahovićem i još nekolicine protudemokrata, Tepečić je već dobro upućen, što se smjera učiniti. I on je izabran za prisežnika, ali svoj izbor otklanja plamenom besjedom, jer ne će, da sjedi u vijeću zajedno sa Vlahovićem i njegovim drugovima.

Budući da je izbor otklonio, to bude prema gradskim statutima odmah u tamnicu zatvoren i osuđen da plati globu od 25 forinta. Međutim su se varoška gospoda ipak predomislila ili bojala, da Tepečićeve pristaše, kojih je tada bio ogroman broj, ne pobune narod, pa su ga nakon pet dana pustili iz zatvora, a globu su mu snizili na 5 forinta.

Ovo je zapravo bio prvi javni udar demokrata na oligarhiju i sad se kroz čitavih 17 godina redaju neprestano tužbe, napadaji, izgredi, manje i veće bune sve do velike pobune građanstva 1618. godine.

Nakon Tepečićeva izlaska iz zatvora nastalo je malo primirje. Slijedeće godine 1606. uđu opet demokrati u većini u varoško vijeće, ponajviše Hrvati i obrtnici na čelu s Tepečićem, a od gospodske stranke sudac Vlahović i zlatar Mihlović. To je ono vijeće, čiji su se neki članovi, a pristalice oligarhije s Erdödyjem i Krušeljem potajno sastajali, kako smo već prije napomenuli.

Sudac Vlahović i prisežnik Mihlović čine sad sve moguće, da se u vijeću progura novi statut, po kojem se slijedeće godine imade birati novi senat. Domalo se na Griču saznalo, da se nešto čudno sprema i u mjesecu siječnju 1607., nekoliko dana prije izbora novoga magistrata, plane na Griču otvorena buna nešto širih razmjera.

Nezadovoljni su građani napali tvorno suca Vlahovića i jurata Mihlovića, pred cijelim ih narodom osramotili i nakitili raznim pogrdnim imenima: »kuljavi cucki, fakini, lajave gubice, lopovi, žabari, lihvari, tolvaji, rufijani« i na koncu ih istjerali iz varoške kuće. Na taj su način odgovorili građani sucu Vlahoviću za šurovanje s Krušeljom.

Izgleda, da je to bila »nelegalna i neorganizirana buna«, jer se u ispravama nigdje ne spominju Tepečić i Panpetrić. Pobunjenike je po svoj prilici predvodio neki **PETAR FUMIĆ**, krojač, veliki nemirnjak, jaka impulzivna narav, koji već sad, a često i kasnije izaziva sukobe i javno napada na članove oligarhije. Za čudo, da radi te brne nije bio nitko ka-

žnjavan. To se tumači tako, da su po cijelome kraljevstvu nastale borbe između braće vladara, pa gospoda nisu imala vremena da misle na Grič.

Jedino grof Erdödy šalje na Grič poslanicu i poručuje građanima, »da su neki nemirnjaki osramotili gradskoga suca i nekoliko vijećnika i da se više ne smije to dogoditi, inače će poduzeti druge mjere«.

SENAT BIRAN PO NOVOM STATUTU.

Par dana iza ove pobune, na Blaževo g. 1607. sastaju se građani, da biraju novo vijeće i prihvate novi statut. Toj je skupštini prisustvovalo oko 80 građana, dakle tek jedna trećina izbornika, koji pod uplivom Erdödya, Krušelja i Vlahovića već jako uplašeni, prihvaćaju novi statut

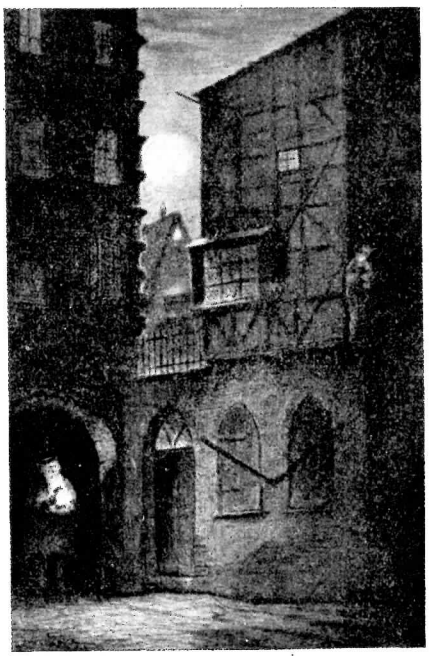

Kastelan gradskih vratiju.

sa svim reakcijonarnim paragrafima. Ova ustrašena skupština mučke na sve pristaje i tog je dana po prvi puta odzvonilo gričkoj slobodi i autonomiji. Izgleda za mnogo stoljeća!

Bude proveden i izbor nove gradske uprave, ali tako, da u većini ulaze u senat pristaše oligarhije. Od demokrata su izabrani Tepečić, Panpetrić i neki Nagy. Zgodno je napomenuti, da je i dosadanji sudac Vlahović Baltazar kandidirao za suca, ali je dobio svega samo jedan glas. On se već omrazio i među pristalicama oligarhije, tako da skupština za-

htijeva, da se imadu pregledati svi računi i blagajna za cijelo vrijeme Vlahovićeva sudovanja. To mu baš nije na čast služilo.

DEMOKRATSKI PUČ GODINE 1608.

Iza izbora novoga senata nisu prevareni demokrate mirovali. Već par mjeseci kasnije opet je većina građanstva uz njih, a kako su se te godine na općini dogodila i nekakva pronevjerenja, u koja su bili upleteni kaponje oligarhijske stranke, to nije čudo, da su se demokrati stali groziti, da će oni opet općinu osvojiti. I to se uskoro dogodilo.

Godine 1608. na Blaževo, građani pod vodstvom Tepečića i drugova sramotno istjeraju oligarhijske senatore iz varoške kuće, proglase novi statut bezvrijednim i bira se nova demokratska uprava po starim zakonima na čelu sa sucem Nagyjem, dekanom Tepečićem, notarom Panpetrićem, a od istaknutijih demokratskih boraca: Blaž Cvetušić, Mihajlo Sikutić, Filip Kundrith, Petar Fumić i Ivan Mesarić.

Svrgnuto senatorsko vijeće od 1607. godine nije niti u kvadernu te godine ubilježeno. Panpetrić se žacao spomenuti njihova imena, tek je jednostavno upisao: »Annus domini 1607 fuit in proba«, dakle taj senat bio je samo na pokus.

KRALJ MATIJA ŠALJE KOMISIJU NA GRIČ.

Kralj Matija okrunjen 19. studenoga 1608. imenuje ponovno hrvatskim banom dosadanjega tovarnika grofa Erdödyja. Novi se ban požurio, da dvor brzo i dobro informira o tobože nesnosnome stanju na Griču i o demokratskim puntarskim pothvatima.

Kralj Matija ureduje veoma brzo i već 17. prosinca iste godine, dakle mjesec dana nakon krunidbe, izdaje poslanicu, kojom se imenuje komisija, da uredi gričke neprilike. U toj se poslanici opširno govori o prevratu na Griču na Blaževo: »našlo se nekoliko ljudi nižega roda i neobuzdane drskosti, koji su magistratski senat sastavljen od najbogatijih i najuglednijih i najpametnijih građana Montis Grecensis sa časti skinuli te iz varoške kuće sramotno izbacili.« Dalje nastavlja: »stari senat imade se natrag uspostaviti, a krivci i prevratnici strogo kazniti.«

Na čelu je te komisije bio novi kraljevski tovarnik Sigismund Forgacs, zatim ban Tomo Erdödy, velikaši Drašković, Thurozci, Pethő de Gerse, Berislavić, Keglević, Medossosi, pa plemići: Mojsija od Zaboka, Gašpar Blažević, Ivan Orehovački, zatim nekoliko pravdoznanaca, a među njima i kraljevski odvjetnik dr. Ivan Krušelj. Ovo se povjerenstvo sa svitom dobro oboružanih vojnika sastane već 1. veljače na Griču, da provede nasilne izbore.

Uplašeno građanstvo, vidjevši toliko velikaša, pa kraljevskoga tovarnika, bana, banovca, protonotara, desetak časnika i poveliku četu vojnika, koji su oružjem zveckali — do smrti se uplaši i pristade na sve, što su gospoda od njih tražila.

1576—1608

1608—1619

1619—1637

Austrijski carevi.

Bude izabran novi senat po novome statutu na čelu sa sucem Cinoberskim, čuvenim kopačem zlata. Zatim uđoše u senat jošte: Posarelli, Vlahović, Marić, Gasparini, Mihlović i još neki perjanici oligarhijske stranke.

NOVI STATUT.

Iza izbora senata čita se novi statut, koji skupština sad javno i per acclamationem prihvaća. Najvažniji članci statuta:

1. *Senatorska je čast doživotna.*
2. *Ovaj senat zajedno sa sucem upravlja varošem i vrhovni je sud.*
3. *Sudac je glava varoši i kao takvoga ima ga svatko poštivati.*
4. *Sucem može biti izabran samo senator, a bira ga čitava općina.*
5. *Ako senator ili sudac otklone izbor, plaćaju 50 odnosno 100 f. globe.*
6. *Nitko osim senata i suca ne smije u varoši sazivati ili održavati skupštine ili sastanke. Samo se to cehovima u stručnim poslovima dopušta.*

7. Koji bi se građanin bunio protiv novoga statuta, kazni se tako: gubi kuću, proglašuje se infamnim a ima se iz varoši protjerati.

8. Vijećnici (njih 24) biraju se i nadalje, ali im je djelokrug znatno sužen.

Ovim statutom, pa biranjem doživotnih senatora i vijećnika sa smanjenim djelokrugom, bilo je dosadanje demokratsko vladanje na Griču veoma skučeno, a građanska sloboda ograničena na minimum.

I tako vidimo sad na Griču neku vrstu virilista ili još bolje: gornju i donju kuću. Čim je statut bio prihvaćen i javno proglašen, sastaje se ponovno kraljevsko povjerenstvo, da proglasi osudu kolovođama posljednjega prevrata, te budu osuđeni:

Blaž Cvetušić, Petar Fumić, Mihajlo Sikutić i Ivan Mesarić na gubitak glave. Nu ta osuda nije tog puta izvršena, jer ovu četvoricu vidimo i kasnije na Griču, dapače i opet kao kolovođe raznih manjih i većih pobuna. Ne zna se, iz kojeg razloga nije bio kažnjen Tepečić; moguće da su se oligarhi još bojali dosta jakog demokratskog raspoloženja na Griču.

NEZADOVOLJSTVO S OLIGARHIJOM.

Od godine 1.609. do 1.618. čini se kao da se pučanstvo donekle smirilo. Ali kroz to su se vrijeme jasno iskristalizirale dvije oprečne stranke: demokratska i oligarhijska. Dolazilo je međutim i u to vrijeme do raznih razmirica i manjih sukoba između obje stranke. Kolovođe su tih sukoba obično od strane demokrata ratoborni Fumić, a od strane oligarha siledžija Mihlović.

Pravi meštarski Grič nije se u duši nikako mogao primiriti s novom sudbinom i u svim tužbama na kralja, nazivaju Krušelja i njegovu družinu kroz cijelo vrijeme »uzurpatorima«.

Međutim su demokrati ponovno dobivali sve više pristaša, dočim se pristalice oligarhije stadoše međusobno svađati i sumnjičiti, pa nije čudo, da su u senatu nastale stalne trzavice. Mnogi se zahvaljuju na senatorskoj ili vijećničkoj časti, a na njihova mjesta dolaze pomalo demokrati, od naroda izabrani.

Tako bude Tepečić već 1611. izabran senatorom a 1613. dekanom, malo zatim 1614. sucem, a zatim bude biran još dva puta varoškim sucem: 1617. i 1618. godine.

Po svemu je izgledalo, da će demokrati opet preuzeti komunu u svoje ruke i to bi se bilo dogodilo, da nije na Griču izbila otvorena buna protiv oligarhijske stranke. Razvitak same bune nije opisan, pa ćemo kušati po kasnijim sudskim zapisnicima taj znameniti događaj rekonstruirati.

BUNA NA ĐURĐEV-DANAK.

Na Đurđev-danak 24. travnja 1618. skupilo se na Griču mnogo naroda, jer se održava veliki javni sajam. U crkvi je sv. Marka upravo završena večernjica i narod se razilazi po trgu.

Muškarci u šatre, gdje se toči vino, žene se kupe oko suknarskih i platnarskih štandova, djevojke kupuju medenjake, smokve i cvebe, a dječaci — budući Wallensteinovi konjanici u tridesetgodišnjem ratu — bosi trčkaraju oko kamenog prangera pričvršćenog tik južnog zida crkve. Starije pak žene poostaju u manjim ili većim grupama slušajući ogovaranja ili klevetanja najgrlatijih susjetkinja.

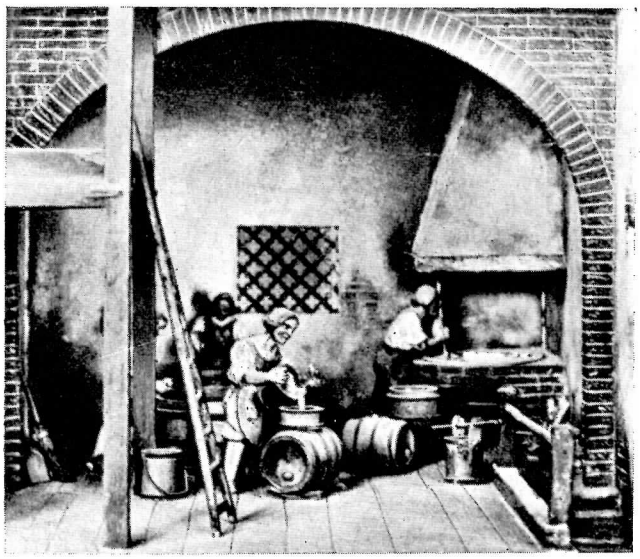

Pivovara u srednjemu vijeku.

Oko crkve vidimo nanizane kramarske štacune, daščare i šatre, gdje građani i kmeti ogledavaju ili kupuju raznu sitnu i krupniju robu: zrcala, noževe, igle, mačeve, čavle, lokote, mošnje, mužare, kositrene tanjure, zemljane lonce, teške vrčeve iz majolike, bakrene kotle, propela, posudice za svetu vodu, zatim surovo platno, barhet, darovac, svilu, rupce, čipke, konac pa ulje, ribe, smokve, medenjake, paprenjake, bijeli hljeb pečen u raznim formama, vosak, sapun i još mnogo i mnogo raznih sitnica.

U nekim šatorima, gdje se toči čino naročito je živo. Oko drvenih stolova sjede na klupama građani, većim dijelom po cehovima podijeljeni. Kraj jednog su stola krojači i platnari, kraj drugoga čizmari i šoštari, više gore kovači i kotlari, zatim mošnjari, mlinari, onda remenari, sedlari i

uzdari. Oko najvećih stolova bliže šanku sjedi nekoliko senatora i vijećnika. U njihovu se društvu nalaze zlatari i krznari, tobože finiji zanati. Ovi se zadnji već donekle ubrajaju među varoške patricije.

Trgovci su kod posebnoga stola i dosta su rezervirani, jer svaki se od njih nada, da će uskoro plemićem postati i ne vole se zato družiti s meštrima. Njihove žene i kćerke oholo gledaju na meštarske stolove i drže se kao da im je neugodno sjediti pod šatorima, izilaze neprestano, da se malo prošeću i opet se vraćaju.

I ako svi staleži po stolovima odijeljeni, ipak su u nečemu jednaki: u jelu i pilu. Stolovi su puni mlade pečene janjetine, bijeloga luka pa raznih gibanica od sira i lješnjaka. Gdjegdje se vidi i tečna orehnjača s tako debelom »filom« da je tijesta skoro i nestalo. Zatim vrčevi puni vina. Ima ih

Podrum pivovare iz XVI vijeka.

takovih, u koje stane i deset litara. Ti se redaju po cijelome stolu od ruke do ruke od usta do usta i za čas su prazni. Imade ih i manjih, od 3 holbe, 2 holbe, ali najmanji su od pol holbe. Iz njih piju obično mladići, jer se stariji stide takove mjerice. Toči se bijelo i crno vino. Čini se, da su pod šatorima svi zadovoljni, jer su naši stari Gričani bili gurmani: prijalo im je masno i dobro jelo, a još bolje rujno vince.

Oko crkve je drugi život. Kraj crkvenih vrata gradski bubnjar, inače noćobdija, proglašuje nove »ukaze« a usto neprestano palicom tuče po napetoj koži bubnja. No ljude skupljene oko njega više zanima lupanje bubnja nego njegov govor. Kraj kamene zakonske mjere stoji varoški službenik, pomoćnik poreznika, koji daje trgovcima i kupcima upute o točnom mjerenju.

Na crkvenim je stubama posjelo desetak Frankopanovih haramija, koji se, odloživši oružje na pod, hvataju vrča. Ogromni »svrablivec« kola u okrug i upravo se runda dovršila. Oni kupuju vino ne ispod šatora već od

kmeta iz vože, koje je doduše nešto lošije ali zato jeftinije. Taj kmet s lajtom i vožom preteča je današnjeg vinotočja preko ulice. Oko haramija skupilo se nekoliko varoških soldata s desetnikom te dva tri pandura. Ovi uživaju u pričanju haramija, koji te dobrodušne varoške soldate znadu koji puta i dobro nakljukati. Vratimo se natrag u vinare.

U jednoj daščari kod babe Kate sjede ugledni građani: senator Mihlović i Stabe, dekan Kudlich, bivši sudac Cinoberski i alkimista Gasparini. Pred njima u zdjelicama pečeno svinjsko meso pliva u masnoj jušici. Na drvenom pladnju ispružilo se čitavo pečeno janje. Na stolu je nekoliko glomaznih vrčeva, svaki mjeri do dvije holbe. Društvo dobro raspoloženo sluša najgrlatijeg Mihlovića: »Morali bi se svi u mene da vrgnete i onda ćemo Grič brzo očistiti od tih kuljavih meštrov i kramarov. Znate, da sam prošle godine po mojim slugama u Šestinama dao smutljivca i puntara Blaža Cvetušića dobro izdevetati, a zatim ga držao tri sedmice zatvorena u medvedgradskoj tamnici«. »Dobro si uradio! Vivat!« — kucnuše se ostali s njime. »Baba Kate, nosi još vina, plaćam sve!« — viče »giftmišer« Gasparini.

Ova je priča o mučenju i zatočenju nesretnoga Blaža Cvetušića historijska istina. Izgleda, da je to i glavni uzrok bio buni, koja će časkom nastati.

Upravo su 4 sata. Na putu iz varoške hiže zaustave se na trgu gradski sudac Tepečić u društvu s notarom Panpetrićem, senatorom Rekajem te nekadanjim vijećnicima Cvetušićem i Fumićem. Građani opazivši Tepečića i drugove burno ih pozdravljahu. Mihlovićevo društvo kod babe Kate čuvši vesele poklike naroda upravljene Tepečiću strašno se uzbudi, naročito Mihlović, kad je ugledao Cvetušića. Ali Tepečić i drugovi praćeni narodom baš kreću prema šatoru babe Kate i već su na domak Mihlovićeva stola.

Bivšega suca i ljekarnika Gasparinija u tren nestade, a i Sebastijan Stabe diže se od stola da umakne. Ali jao! Uvijek ratoborni Fumić grabi sa stola pečeno janje i baci ga Stabeu u glavu, u ruci Fumića ostaju janjeći zaponci, a masna i mekana janjetina s finom pucketavom koricom raspršila se u komadiće po Stabeovoj glavi i lijepom blagdanskom odijelu. Čuje se goropadni glas Fumića: »Da je Bogh... zakay me besithe bude iosche nykomw sal moje...

Svjetina u početku pade u grohotan smijeh, koji pak brzo umukne. Događaji se pod šatorom redaju silnom brzinom. Mihlović vuče mač iz korica, Rekaj nekom kvrgetinom navaljuje na Kudlicha, ali ovaj se dobro brani. Tepečić otme Mihloviću mač i udara ga vlastitim oružjem ploštimice po tijelu i glavi, kudgod zahvati, a zatim se surva na Zinoberskoga. Na zvoniku sv. Marka zvoni cinkuš na uzbunu. Za nekoliko časaka javlja mu se drug »loteršćak« od Dveraca. Narod se sve više okuplja, da zatim skoro svi navale na Mihlovića i njegove prijatelje. Krika, vika, tuljenje, jauk, kletve, lupa, razbijaju se klupe, vrčevi lete po zraku a krhotine padaju

zvečeći po ljudima i po trgu. Već su nastala dva tabora. Neki plemići sa svojim slugama priskaču u pomoć oligarhima, dočim Frankopanove haramije i varoški panduri oružjem navaljuju na Mihlovićevu družbu, za čas su opkoljeni, još nekoliko udaraca i Mihlović krvav i iznemogao ruši se preko polomljene klupe na zemlju.

Preko puta vijećnice druga grupa svjetine pod vodstvom Cvetušića juriša na kuću senatora Calcinellija, koji na svoju sreću nije kod kuće. Iz crkve sv. Marka izvlači notar Panpetrić uz pomoć gradskih pandura bivšeg suca Vlahovića, a baba Magdalena Canjek udara ga letvom po stražnjici.

Čim je Mihlović pao, a Zinoberski došao u ruke haramija, baci se Tepečić na Kudlicha i stade ga nemilo udarati, ali ne više mačem, već letvom, koju je iz daščare istrgao. Taj opkoljen haramijama ne može uteći a nit se više brani od teških udaraca.

Cinkuš presta zvoniti, a zrakom se prolomi Tepečićev sonoran glas: »Braćo, sudite sami ovim zlotvorima i psima!« »Bacimo ih s kule« — viče uzbuđeni narod. Narod je dakle progovorio i osudio. Gradski panduri uz pomoć haramija vode trojicu: Mihlovića, Stabea i Kudlicha, a za njima idu Tepečić, Panpetrić, Rekaj, Cvetušić te velika masa Gričana.

Stigli su do kule kod Malih vrata. Taj se čas proguraju teškom mukom kroz narod dva starca. Sijedi župnik sv. Marka — Matija i nekadanji sudac Lovro Nagy. »Stante, ljudi!« — progovori župnik Tepečiću i Panpetriću. — »Ne prljajte ruke krvlju ovih zlih ljudi na današnji blagdan, zatvorite ih za danas, a sutra neka im sudi redoviti sud.« Tepečić sluša, govori nešto s Nagyjem i Panpetrićem. I opet pred Dvercima zaori Tepečić: »Građani, župnik ima pravo! Umirite se! Nek ovim lopovima sudi varoški sudac i senat.« »Za koji dan stiže ban Frankopan! — Vivat Frankopan! — zaori zrakom — i onda ćemo uz njegovu pomoć sve Kruševljeve pomagače potamaniti. Ne će nam više ovi stranci i gospoda u našem domu gospodariti.« »Tako je«, vivat Tepečić, vivat Panpetrić!« — prolomi se zrakom iz stotinu grla.

Panduri i haramije uguraše uzapćenike u tamnicu, željezna vrata škljocnu, a kastelan Rekaj zatakne teške ključeve za pas. Suton se pomalo spuštao, čuje se zvonjava — to je pozdravljenje — narod se križajući razilazi. Senatori na čelu s Tepečićem odilaze u vijećnicu, gdje su još do u kasnu noć tog burnog dana ostali na okupu.

(Nastavit će se.)

Piše: Dr. M. E.

Higijenske, socijalne i prometne prilike u Zagrebu

Mnogo se govori, a još više piše o higijenskim, socijalnim i prometnim prilikama, bolje rekuć neprilikama u našem lijepom, bijelom gradu Zagrebu, ali sve to pisanje osta »glas vapijućeg u pustinji«. Uvijek se dolazi u javnost sa onim stereotipnim odgovorom: »nema budžetskih mogućnosti«, da se to i to pitanje riješi! Takva komunalna politika ne vrijedi. Za one potrebe, koje ću sada navesti, moralo bi se naći novaca, i ne bi smjelo biti izgovora, jer se radi o vitalnim interesima građana, koji doprinose svojim podavanjima milijuna teško zarađenih para — »u gradsku blagajnu«!

Bavit ću se najprije sa našim higijenskim prilikama, pa odmah na početku konstatiram, da su još na niskim granama svjetske urbanističke higijene.

Proputovao sam cijelu Italiju, Francusku, Švicarsku, Austriju i Madžarsku te sam se specijalno interesirao za sve, opažao i pribilježio sve, što sam držao da kod nas manjka i što bi trebalo da se kod nas uvede.

Dakle na stvar: Svaki dobro uređen grad treba da se pobrine za higijenu svojih građana, u prvom redu treba da postavi u najprometnijim mjestima trgova i ulica higijenske W. C. ili po zagrebački rečeno »nužnike«. Mi u Zagrebu strašno oskudjevamo na javnim nužnicima. Evo dokaza. Pođemo li od mitnice kod Kustošije pa sve do Maksimira, dakle u duljini od oko 8 km, nailazimo na 6 nužnika i to: Černomerec, Ilica kod kasarne, Pejačevićev trg. Jelačićev trg, Kvaternikov trg i u Maksimirskom parku, dakle jedan na 1 km. Na cijeloj Deželićevoj ulici nijedan, tek kod Univerze jedan, dalje sve do Kemičkog laboratorija jedan, kod Glavnog kolodvora jedan. Osim tih imade još Kaptol jedan, i taj je već u 6 sati poslije podne zatvoren, Tuškanac također se zatvara već oko 8 sati poslije podne, Josipovac jedan, Gradski porezni ured jedan, Duga ulica jedan (samo pisoir!) i konačno u Botaničkom vrtu jedan, ali i taj je pristupačan publici samo ljeti za vrijeme sunčanih dana, a inače je zatvoren, kad je zatvorena i Botanička bašta! Prema tome imademo 15 javnih nužnika na 250.000 stanovnika! Ostali veliki trgovi kao na pr. Marulićev, Starčevićev, Mažuranićev, Kralja Petra nemaju u opće nužnika! Šta da kažemo o ostalim velikim ulicama kao Klaićevoj, Ulici Kraljice Marije preko Zrinjevca, Boškovićevoj preko Trga Kralja Petra dalje Zvonimirovoj ulici, dakle opet jedan put od nekoliko kilometara sve bez javnih nužnika! A tržišta na Keglevićevom i Ozaljskom trgu? Kod nas se dižu telefonske govornice, ne velimo, da ih ne treba, pače, potrebne su i one, ali zašto se kod našeg

Gradskog poglavarstva posvećuje tako mala pažnja tim higijenskim ustanovama?

Pitajte naše kućevlasnike, kakovi su im ulazi kod kućnih vrati, to su naši javni nužnici. Ne samo da prolaznici obave malu nuždu, nego traže zaklona na stubama, koje vode u pivnicu i tu se obavlja, na užas stanara kuće a uz psovke pazikuće, i velika nužda.

Svega toga nebi bilo, da imademo na svakom trgu i u svakoj većoj ulici po jedan nužnik.

Primjerice u Rimu, pa u Beču, Pešti, Berlinu, Paruzu, svugdje nailazite na lijepe ukusne nužnike, jer je to nužna potreba higijene.

Prije nekog vremena šetao sam sa jednim inostrancem Tuškancem i dospjeli smo do Domjanićevog spomenika, kome je vis-a-ivs (i ta greška bi se morala ispraviti!) javni nužnik. Stranac me zamolio, gdje tu imade nužnik, pokazao sam mu pravac i on se zaputio prema njemu. Na njegovo ali začuđenje bio je već u 7 sati uveče zatvoren!!! Čudno, u Beču su otvoreni sve do 1 sat noću, a kod nas se »Abort-Frau« jednostavno udalji i nikom ništa, naprosto ga zatvori. Tako se desilo i na Kaptolu, došao je neki stranac gledati Katedralu, vidio je tamo na lijevo nužnik i pošao onamo, baš u taj tren zatvarala je paziteljica nužnik i izjavila: »e znaju, pagehdob nema nikoga v cirkvi, to mi se ne splati biti ojzdek«! Dakle prema toj logici ovaj nužnik je samo za posjetitelje cirkve, a nije javni nužnik za prolaznike Kaptola. Slično onome nužniku u Botaničkom vrtu!

Apeliramo na naše gradsko zastupstvo, da se pozabavi tim pitanjem, jer je to od vrlo važnih higijensko-estetskih problema grada Zagreba!

Vrlo je važno pitanje uredjenja *plivališta* u samom gradu. Naše savsko kupalište dolazi u obzir samo u ljetnim mjesecima i to je problematski, jer imademo li kišovito ljeto, to o kupanju ne imade ni govora. Zato je potrebno, da se već jednom pristupi izgradnji pučkih basena u središtu kao i na periferijama grada. Ljubljana imade veliko olimpijsko plivalište »Ilirija«, a nedavno je u selu Višnjoj Gori na Dolenjskom otvoreno moderno kupalište, koje je podiglo »Društvo za podizanje turizma« na Višnjoj Gori uz pripomoć banske uprave. Ovaj basen podesan je za sve plivačke utakmice, a voda će biti u stalnoj temperaturi od 22° C. Kada može jedno selo, da izgradi ovaki jedan basen držim, da bi grad Zagreb *morao* konačno pristupiti tako jednoj neophodnoj potrebi izgradnji bazena plivališta. Kako mi uopće stojimo mizerno sa javnim kupalištima to znamo svi, jer za 250.000 stanovnika imademo samo 6 i to tri gradska, te tri prvatna!

Čišćenje grada Zagreba jedno je od vitalnih pitanja zdravlja građana. Sjećamo se prošlogodišnjeg štrajka gradskih radnika i to u najvećoj žegi. Ceste nisu bile polivene, niti pometene, pa je zadah u gradskim ulicama bio upravo nesnosan. U to vrijeme pojavila se hunjavica i mnogi ljudi

oboljeli su na upalama sluznica. Kredit za poljevanje i čišćenje grada trebao bi se povećati. Opažam, da se poljevanje i pranje obavlja dosta primitivno i neracijonalno. Tako se ulice čiste prije podne baš za najvećeg prometa, primjerice ulica Kraljice Marije čisti se oko 11 sati tako, da teretni konji baš na usponu prema Gajevoj ulici redovito padaju usljed kliskog terena, pa bi se to čišćenje imalo obavljati za vrijeme najslabijeg prometa.

Socijalne prilike.

Kraj svih naših ustanova za suzbijanje prosjačenja u našem lijepom bijelom Zagrebu udomaćila se jedna profesionalno-prosjačka klika, koja se rekrutira iz vana naročito iz kršne Like (Slunja, Jezerana itd.).

Stereotipni su ti prosjaci, koji navale u grad baš onda, kada se u Zagrebu obdržavaju svećanosti i tako ostanu u gradu, zadržavajući se po njekoliko tjedana a i mjeseci, šetajući gradom po dvojica, te zaustavljajući prolaznike već poznatim pozdravom »gladni smo«!

Srce zagrebčana toplo bije za sirotinju, pa ovi profesionalci dobro to znadu i iskorištuju tu priliku. Imadu oni i različitih kategorija profesionala, koje bi mogli svrstati ovako: 1) ulični prosjaci, 2) kućni prosjaci 3) robni prosjaci.

Ulični prosjaci t. zv. gladuši ne idu po kućama, jer dobro zaradjuju i na ulici, dok su kućni prosjaci dobro organizirani sa svojim tajnim znakovima, koje pišu bilo po zidovima veža, bilo po vratima. Interesantni su ti njihovi znakovi: 0 p. znači pol dinara u petak, V V V znači stanuju žene, skroman budi, dobiti ćeš, †, znači pobožni su ljudi pozdravi ih sa Hvaljen Isus i Marija, ✠ znači, siloviti i grubi stanari, vrlo je pogibeljno i pozvoniti, ⌀ opasnost, — crta ispod brave znači, pazi, stanuje stari policajac, dok imade i znakova na ulici na zidu, a ti su: x znači unosno mjesto, ⏝ sidro na zidu, znači, da može nesmetano prositi ⌀!) ne dobije se novaca, ali hljeba, ⏝ šalica znači ovdje se dobiva toplo jelo. Imade još kojekakih tajnih znakova. Naročiti majstori su u tome prosjaci-provalnici! Imamo i robnih prosjaka. Tih vidjevamo najviše u Ilici, kako prodaju žnirance, cvijeće itd., a vidja ih se i po lokalima.

Posebna vrsta prosjaka su bogalji, kojih vidjamo po najprometnijim ulicama, pred crkvenim vratima a naročito kod proštenja.

Naš predsjednik je dobro rekao na glavnoj skupštini D. Z., da bi trebalo naći zarade t. zv. profesionalcima, pa bi nestalo i te nevolje, jer mnogima je izgovor kada prose, da ne mogu dobiti zarade i tako se odmetnu u prosjake, a kada vide, da je to unosan posao, unosniji, nego cijeli dan raditi, postaju silom prilika profesionalci!

Vrlo je važno pitanje odgoja naše mladeži, koju vidjevamo po ulicama i trgovima, kako se igraju pismo-glava, te vrebaju na kolodvorima

naivne provincijalce, nude se kao nosaći i prvom prilikom umaknu sa kovčegom u nepovrat. Istina policija obavlja racijama veliko čišćenje, ali i publika bi morala biti opreznija, kome daje svoju robu, jer se u Zagreb sleglo mnoštvo ovakovih elemenata, koje samo kvare ugled grada Zagreba.

Šetajući Maksimirom, Tuškancem, Zrinjevcem opažamo na klupama tih ubavih šetališta po »dvoje« a više puta u vrlo intimnom položaju tako, da se ne stide i kada prolaznici to gledaju i nad time se zgražaju. To je naša moderna »zlatna mladež«, za koju bi bilo potrebno, da se uvede po primjeru velegradova ćudoredna policija, koja bi patrulirala po ubavim puteljcima i zavirivala u »ljubavna skloništa«, te takove parove privela zasluženoj kazni, a mnoge bi spasila za vremena očitoj moralnoj dekadansi.

Prometne prilike.

O toj temi bi se mogli napisati folianti, a mi ćemo se ograničiti na najnužnije konstatacije i opažanja, što bi se moglo dobrom voljom ispraviti na čast i reputaciju našeg bijelog Zagreba.

Tramwaj. Nedavno bila je sazvana u Autoklub anketa o zagrebačkom prometu. Čini mi se da je to bilo 1. jula. Na anketi su bila iznešena razna mišljenja, ali stvarno nije ništa bilo donešeno a niti zaključeno. Ova anketa bila je sazvana po redarstvu, na kojoj su bili prisutni od interesiranih krugova predstavnici Gradske općine, Tramway-a, Udruženja trgovaca, Špeditera, Vlasnika autotaksa, Šofera i Autokluba. Naša žila kucavica prometa svakako je Ilica od Jelačićevog trga sve do Ljubljanske ulice, pa bi trebalo taj promet svakako konačno urediti. Svojedobno bio je predlog, da se traměay izbaci iz tog dijela Ilice i prebaci na novu liniju tako, da bi od Pejačevićeva trga zaokrenula pruga u Medulićevu ulicu, zatim kroz Dalmatinsku, Varšavsku, Bogovićevu i Gajevu ulicu skrenula na Jelačićev trg, Ilica bi time bila odterećena od vrlo opasnog tramwajskog prometala, gdje su se dogodile već češće nesreće. Obustavom kolnog prometa radi tramwaya ne bi bilo mnogo pomoženo, jer se glavni korzo odvija od Kačićevog spomenika preko Jelačićevog trga, kroz Prašku ulicu na Zrinjevac. U ostalom o tome pitanju imati će donjeti pojedini interesirani krugovi svoja mišljenja, a mi ćemo se sada pozabaviti sadanjim prometom i njegovim nedostacima. Naš zagrebački tramway vrlo se lijepo razvija, ali ipak se mora i malo po njemu »vužgati«, da se nedostaci poprave. Stranac, kada dolazi u Zagreb, već na Glavnom Kolodvoru traži stanicu, traži i napisnu ploču, pita gdje stoje kola, pa kad mu dignete glavu i pokažete prema nebu, mora da se začudi, koj Bog je vodio upravu, da postavi tako visoko te table. Ta svagdje na svijetu su postavljene jedno dva i po metra od zemlje, a tu čovjek mora da bude »nebogledec«. Tamo gdje je drvored npr. u Vlaškoj ulici, Zrinjevcu, Kolodvor-Sava, Ilica kod vojarne Kralja Petra I. tamo se u opće table ne vide, jer su zaštićene lišćem od drveća. Pa onda oni brojevi, treba da ih se odgonetne. Stranac s pravom

veli, da je nemoguće upotrebiti tramway u gradu Zagrebu, jer nema nigdje napisan smjer kojim vozi tramway od stanice. Isto vredi i za autobus, gdje na tabli piše smjer J. T. što znači prema Jelačić trgu i Trnju. Zašto se štedi na tim tablama, a ne bi više stajale, da se lijepo uz strelicu napiše i: Jelačićev trg! Trnje! Zagorska ulica!

Kod unilaženja i izlaženja sa tramway-a već je praksa kazala svoje, da je dosadašnji način naročito zimi vrlo nepodesan. Zimi je veliki propuh, jer podjedno ulaze i izlaze u kola putnici i otvaraju se vrata prednja i stražnja. Najveća je neprilika za putnike, kada se moraju u dupkom puno tramway-u gurati kroz vagon, da mogu izaći, a mogli bi komotno izaći na stražnjem hodniku, jer su bliže ili gotovo stoje na njemu. Odredba, da se najprije pusti izaći a onda unići bila je praktičnija, pa zato su i kola bila gradjena sa dve stepenice za ulaz i izlaz.

Nesreće, koje se dogadjaju dnevno skakanjem na tramway i s njega, dogadjaju se samo indolencijom publike, a vidimo vešanje djece na stražnjem dijelu kola, koje je već svršilo smrtonosno, pa bi se tu svom strogošću morao primjenjivati propis § 38. cestovno redarstvenog statuta.

Prometni nedostatak kod našega tramway-a je i okolnost, da kada dodje vagon na stajalište recimo, na Jelačićev trg pa ne može do svoga odredišta da pristane, to se zaustavi kod početka perona. Putnici počnu da izlaze iz kola, a u taj čas kočničar povuče i vozi dalje do svoga odredišta. Dogadja se, da putnik misleći, da je vagon stao za izlazak, posrne i padne. Zato bi trebalo odrediti, da kada jednom vagon bude zaustavljen, čeka dok svi putnici izadju, a ne da kočničar bez ikakovog znaka jednostavno pokrene kola, i vozi dalje.

Automobilizam, silno se razvio, pa naša prometna policija muku muči, da ga svede konačno u red. Dnevno čitamo o auto nesrećama. Krivnja leži i na šoferima i na publici. Pitamo se, zašto su na prometnim mjestima prelazne crte? Odgovoriti ćemo, one su zato, da ih respektira i šofer i prelaznik. žalibože niti jedan niti drugi ne mari za te crte, jer prelaznik prelazi i izvan linije, a šoferi umjesto da voze preko linije polaganije oni projure i sa 30 km preko linije.

Naši prometni redari vredni su hvale, jer vrše zdušno svoje dužnosti, jedino smo opazili, da bi u slučaju, kada se na uglu sakupi dosta prolaznika morali, kao u svim velikim gradovima zaustaviti promet, da publika nesmetano može preći preko ulice, a sada se dogadja, da njekoji kuražniji i okretniji prolaznici pretrče ispred auta na suprotnu stranu izvrgavajući se tako opasnosti, da budu pregaženi. Šoferu je zabranjeno da puši za vreme vožnje, da se razgovara i zabavlja naročito onu mladu gospodu, kada se vozaju sa svojim prijateljicama, morao bi prometni redar zaustaviti, opomenuti ga na propise o vožnji. Na raskršću voze šoferi nesmanjenom brzinom i misle, ako su propisno zatrubili, da im je time nesmetani prelaz

preko ugla. Tako misli i onaj šofer, koji dolazi iz suprotne ulice, pa se dogadja, da se jedan u drugog zabuši ili ako imadu vremena da ukoče kola, oba stanu na uglu i jedan drugoga čeka, tko će prvi da krene. Noćna buka m o t o r i s t a nije uklonjena. Naprotiv, sada u ljeti, kada se vlasnici motora vraćaju iz lumperaja i malo iluminirani, jure ulicama kao ludi i prave sa otvorenim ispuhom paklensku buku. Apelujemo na redarstvo, da takve bukače strogo kazni. Naša d r a g a p u b l i k a je tako nedisciplinirana, da bi o tome mogli mnogo da pišemo. Osobni promet reguliran je statutom za cestovno redarstvo u §-u 32. koji jasno odredjuje, da se imade hodati desno, pretjecati lijevo, na uglovima i hodnicima zabranjeno je stajati i razgovarati, nositi teret, velike koševe itd. zabranjeno je, dječjim kolicima ići uporedo po troja kolica (da se mogu majčice odnosno njegovateljice razgovarati). Nu usprkos tih zabrana griješi se dan na dan.

P l j u v a n j e po trotoaru je običajno, pa više puta izgleda trotoar kao kakva pljuvačnica.

Da se publiku odgoji potrebno bi bilo, da se u vojsci, žandarmeriji, u školama predaje o načinu uličnog saobraćaja, napisima na ulici imalo bi se publiku uputiti »idi desno, ne stoj na trotoarima, uglovima, da ne smetaš promet, ne bacaj odpatke, ne pljuj itd.« Trebalo bi uvesti poučne filme o ponašanju na ulici, u lokalima, naročitu pažnju skrenuti na red kod šaltera na pošti, kolodvoru i teatru, da se izbjegne onome guranju onih, koji su kasnije došli a žele prije doći na red od onih, koji već dulje čekaju. Samo takvim mjerama može se publika disciplinirati, a pisanjem u novinama ništa se na žalost ne postizava.

Naši b i c i k l i s t i, to je jedna posebna vrsta prometala. Oni voze gdje se smije i ne smije. Oni znaju, da je zabranjeno izvesti se iz veže, jer mogu neminovno naletiti na prolaznike, pa ipak to čine. Signalna zvona su sasma nepodesna, jer se naprosto u uličnoj buci ne čuju, pa bi bilo bolje, da viču »hop«, kako su nekada vikali naši fijakeriste. Svakako bi bilo potrebno, da se za kažnjavanje svih ovdje istaknutih neurednosti i propusta izdadu od nadležnih vlast t. zv. globalni bonovi.

Organi vlasti (redari) imali bi dužnost i pravo kazne u svakome slučaju, gdje se ustanovi propust. Kad se drugdje može ovim načinom izvesti red i disciplina kod prometa, zašto se ne bi to moglo kod nas pokušati! Završujući ove opaske držimo, da će konačno mjerodavni faktori svojski pokušati riješavati ova pitanja a nama će biti drago, ako smo ovim redcima nešto doprinjeli poboljšanju iznesenih problema.

Spectator: (Nastavak)

Šetnje gradom dokonog purgera

179. T o n k i n o ž u r n a l. Dao je već opetovano povoda da se u našoj javnosti pretresalo pitanje iznakaživanja našeg hrvatskog jezika nemogućim nekim novotarijama, pače i dijalektičkim provincijalizmima. Nisam, priznajem, filolog, ali mi se jezični osjećaj burka čitajući: Begstvo kapidžija kod futbala, molovanje Ajfelove kule, Opšta trka trogodišnjih bedevija, slike iz jugoslovenskog Hadžiluka u Lurd. Koliko se sjećam pod hadžilukom se uvijek dosele razumijevalo hodočašće naših muslimana u Meku, pa otkad sad najednoć Hrvati »hadžilukuju« Majci Božjoj u lurdsku špilju? Kad bi netko napisao da je definicija strunjače: Madrac iliti z rosharom nafilovani štrozak, svatko bi se narugao. A što nam se tu na platnu daje, nije ništa, ili vrlo malo je bolje. Sasma kao ono: »Bedinerica od Haushera sa Kincmadl od Hausfrau, klofa u štignhauzu tepihe, a hauzmajstorica pegla veš od cimerhera u vaškujni«. Samo što je potonji primjer jedna naumice sastavljena šala ili rugalica lokalnoj periferiji na račun, dok nam se ono prvo spomenuto žalibože in optima forma naturuje kao nov književni (!) jezik. Imademo od nedavna u našem gradu: Društvo za zaštitu čistoće hrvatskog jezika. I vrijeme je bilo!

180. Ura na Kaptolskom trgu već 18 mjeseci pokazuje 12, a ona na Kvaternikovom skoro isto tako dugo ¾ na 2. To je jedna sprdačina, pa bi najbolje bilo, (ako se te ure ne kane popraviti), da ih se naprosto otstrani.

181. Birtije, birtije i posvuda samo birtije! Jedna je nedavno otvorena nasuprot katedrali, još k tome preličena kričećim bojama. Jeli za t o pitano Preuzvišenoga?

182. Sjeverni drvored kestena u Maksimirskoj cesti seže samo do Jordanovca. Zašto? Odanle do kipa Djevice pokraj Bukovačke ceste nema nego kojih 200 m, dakle fali tuj 20 stabala. Ljeti je uz one zidove paklenska žega.

183. Nitko se ne može domisliti razlogu, ZBOG KOJEG je takav s t r a š a n zločin: jedno posve bezazleno i nedužno snimanje amaterskim aparatom u Svetištu, pst... Botaničke bašće? Vojna, važna strateška utvrda? Granica prema neprijateljskoj državi? Svetogrđe protiv svetog Bürokracijusa? Od svega toga ništa, već neko pravljenje važnim, koje mami na usta onu latinsku: Difficile est satiram non scribere.

184. Naše priredbe, predavanja, itd. zakazuju se za izvjestan sat. Radi li se o intelektualcima, koncedirajmo još obligatnu akademsku četvrt. Ali bi onda trebalo doista i tačno započeti! Tko je član odbora raznih anketa itd., taj zna što to znači: započimati pola, ili 1 uru kasnije! Velik dio gradiva ostaje neriješen, odgađa se na (inače nepotrebnu) slijedeću sjednicu, ili riješava na vrat na nos. Tu bi valjalo nemilice, drakonski provađati načelo: U x sati je poziv glasio, plus ¼ sata, i počnimo, gospodo! (Da, ali šta je s kvorumom?)

185. Poznajem njemačkog doseljenika, koji u Zagrebu boravi neprekidno od 1910. dakle 27 godina, ovdje se i oženio, djeca mu odrasla i dobri Hrvati. Taj čovjek u tih 30 godina n i j e n a u č i o hrvatski! Pitam ga zašto? Jer nije imao prilike: »svatko govori sa mnom njemački«. Značajno, ali i dosta žalosno.

186. Bilo je prije rata t. zv. »krunskih pretstava«, kod kojih je SVAKO mjesto u kazalištu stajalo po 1 krunu. To bi bilo npr. danas 10 dinara. Trebalo bi to i opet pokušati. Te su predstave bile uvijek rasprodane do posljednjeg mjestanceta, a publika koja ih je polazila, bila je bezuslovno na visini. Karte su se prodavale od reda, kako i gdje je tko htio: »a tko ranoranilac bijaše, dvije sreće grabljaše«, štono riječ.

187. U velikom je kazalištu na izvjesnom mjestu istaknuta cedulja da »uporaba stoji 1 Din«. Prvo to je jedna nečuvenost da uporaba i m a l o g stoji uopće nešto, jer to je na cijelom svijetu zabadava, a drugo trebalo bi reći: Uporaba s ključem, kog treba kod čuvarice zaiskati, te nuzakcesorijama, stoji, recimo pol dinara. U ostalom pisac ovih redaka još nikad nije, unatoč one apodiktično se gerirajuće prijetnje, dao, da prostite, za m a l u porabu NIŠTA. Tako valja!

188. Zašto je dokinut stari hrvatski običaj da su se perezi na šetalištima ljeti prodavali nanizani na štangama, što je bilo ne samo zgodno za viđeti, već je imalo i taj bene što si je svatko mogao odabrati kojimudrago komad, npr. jako braun, i otkinuti ga. Kao djeca mi smo s radošću ugledali poznati zagrebački tip Jura, koji je znao recitirati dugačke šaljive kitice samospjevanih stihova o svojim perecima.

189. Botanička se bašća ne bi smjela preko podnevne pauze zatvarati. To je neopravdano. Imade nas mnogo, koji tek oko ½ 12 uopće možemo zaviriti tamo. Tada već počinje ono nesretno zvono rastjeravati posjetitelje, jer t o č n o do podne mora vrt već potpuno ispražnjen biti. Najljepši je dio dana zatvoren. U Engleskoj, Americi i Švedskoj npr. takvi se perivoji uopće, — izuzev dašto preko noći, — ne zatvaraju. Naš je u ostalom i subotom zatvoren. Opravdavati se dade napokon sve već prema stavu kojeg se zauzimlje. Nije nam do polemike.

190. Ljuljaljke koje je gradska uprava dala postaviti na par dječjih igrališta, djelomice su pokvarene. Ništa ne traje vječno.

191. U Maksimirskom perivoju nalazi se često NA KLUPAMA izmetina. Daleko smo došli! Tu čovjeku pada na pamet: Šteta što su dokinute batine.

192. Kola koja se vraćaju u Spremište, nemaju uopće nikakve oznake. To je možda svejedno za tramvajce, ali nije za publiku, a osobito nezagrepčane ili čak strance. Bilo bi bolje, pa i logičnije, staviti sprijeda na lampu npr. crven natpis: REMIZA. Potonje zato jer je riječ kraća od naše, za onaj manji krug.

193. Tko se od nas starijih ne sjeća parobroda, koji je vozio po maksimirskom jezeru? To bi se i danas jako isplatilo, jer bi djeca hrpimice s roditeljima grnula tamo, da se mogu pohvaliti da su se i ona vozila na »damšifu«. To u ostalom nebi ni morao biti pravi »damšif« već takav na motor na naftu, kog netreba ložiti i uvijek je spreman, kao auto da krene.

193a. Kad čovjek iskusi kako u pravilu naši ljudi u kazalištu, kad primjerice prolaze pored tebe, zamole te da ustaneš da mogu ući do svog mjesta, VAZDA, ali doista VAZDA prolaze tako da čovjeku okrenu, umjesto prednje, no — stražnju stranu tijela, doista se mora začuditi: otkle to? Kao djecu uvijek su nas učili da se veli: izvinite molim, i ulazi se u red, praveći se što moguće vitkijim i okrećući svoje l i c e, a ne naličje. Trebalo bi školu skladnog ponašanja otvoriti za doseljenike u našem gradu.

194. Ovamo spada i ono preglasno kreveljenje, hihotanje i razgovaranje u tramvaju, na javnim mjestima, lokalima itd. Kad čovjek stane na prednju platformu tramvaja, eto ti neki došljak dim svoje smrdljive cigare ili cigarete duva u lice, ili košto se piscu ovih redaka dogodilo, progori ti kaput svojom držećom cigarom. Kod nas se pljuje ko u Adis-Abebi, nota bene prije dolaska Talijanske okupacije.

(Nastavit će se.)

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava Ilica 28/II. kat. Tel. 47-80. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

TKANINE ZA POKUĆTVO
PIROTSKI, PERZIJSKI ĆILIMI
S. TURKOVIĆ ZAGREB, ILICA 5 – OKTOGON
TELEFON 22-19

PARNA BOJADISAONA
I KEMIČKA ČISTIONA
T. HUDOLJETNAK
ZAGREB:
MAKSIMIRSKA CESTA 11

Školske knjige rabljene i nove, kao i sav pribor
kupuje, prodaje, zamjenjuje i posuđuje
Knjižara, antikvarijat, posudbena biblioteka
J. SOKOL, ZAGREB, Masarykova 17.

POKUĆTVO
S. D. OPAČIĆ I SINOVI
ZAGREB — ILICA 128

Trgovina speceraja i delikatesa
MIRKO CRNIČKI
ZAGREB
Maksimirska 46 - Šulekova 1

PROIZVOD
SUHOMESNATE ROBE M. MOKROVIĆ K. D.
Centrala: Primorska ul. 10 ZAGREB Telefon broj 50-94
Podružnice: Jelačićev trg 4, tel. 57-11 — Tržnica (Boks I-II) - Ilica 61 - Ilica 73
Vrhovčeva 11 - Tržnica: Branimirova ulica.

Engleske tkanine i pomodna roba za gospodu
„Elegant"
vl. FRANJO PETZEL
Ilica 8 ZAGREB Ilica 8
Popust u štednim markicama „Hrv. Radiše" i „Napretka"

KNJIŽARA I ANTIKVARIJAT
A. ČELAP
ZAGREB — Telefon: 26-15 i 39-58
Novinarski Dom 4. Trg Aleksandra br. 8.
Radišina 13.

ŠTAMPILJE I REZBARIJA
BLAŽ TURČIN
Zagreb
Ilica br. 36 — Telefon 87-68.

Krznarija „Srebrenoj lisici"
prima na popravke sve vrsti krzna, mantle, jakne, pelerine i t. d. uz najpovoljnije cijene. Izbor krzna!
Preporuča se ANTUN KRPAN Gundulićeva 1.

UTEMELJENO 1900.
JULIO DEUTSCH
ZAGREB
MIRAMARSKA CESTA 20
TELEFONI: 5163 I 8616
Najpovoljnije nabavno vrelo za sav građevni materijal.

Gradska štedionica općine grada Zagreba

PODJELJUJE ZAJMOVE

na podlozi:

VRIJEDNOSNIH PAPIRA, UKNJIŽBE NA NEKRETNINE U ZAGREBU I NA MJENICE SA JAMCIMA

PRIMA vrednine u pohranu — iznajmljuje čelične pretince.

BURZOVNE NALOGE inkasa kao i sve novčane poslove obavlja brzo, savjesno i kulantno.

PRIMA ULOŠKE I KNJIŽICE I TEKUĆE RAČUNE ZA KOJE JAMČI OPĆINA GRADA ZAGREBA

TEBIN

ZAGREB - TEL. 2704
PRERADOVIĆEVA UL. 18

SAV AUTO-MOTO MATERIJAL

PRODAJA NA MALO I NA VELIKO

Pazi na oglase!

LUSTERE

i sve vrste rasvjetnih tjelesa dobavlja domaća tvornica

IVAN PASPA I SINOVI

ZAGREB

Bogovićeva ulica br. 9

Kupujte Vašu potrebu tamo gdje svi kupuju u

ŽELJEZNARIJI

MERVAR i HODNIKOVIĆ

ZAGREB, Petrinjska 3

Unione

ČOKOLADA
KAKAO
BONBONI